

**KÖY ENSTİTÜLERİNDE DENETİM UYGULAMALARI
SUPERVISION SYSTEMS IN THE VILLAGE INSTITUTES****Öğr. Gör. Abdullah ELMAS**Siirt Üniversitesi, Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu, Yerel Yönetimler Bölümü
abdullahelmas@siirt.edu.tr, Siirt/Türkiye**Prof. Dr. Songül ALTINIŞIK**Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü (TODAİE), songulaltinisik@yahoo.com,
Ankara/Türkiye**ÖZ**

İkinci Dünya Savaşının zor koşullarında nüfusun %80'i köylerde yaşayan Türk ulusu için köy enstitülerinin, Atatürk aydınlanmasının köyün ve köylünün topluca kalkınması açısından atılmış çok ileri bir adım olduğu düşünülmektedir. Bu araştırmada, Köy Enstitülerinde denetim anlayışının ve denetim uygulamalarının ortaya konulması amaçlanmıştır.

Çalışma, literatür taramasına dayanan nitel bir araştırma olup, çalışmada "doküman Analizi" tekniği kullanılmıştır. Çözümleme sonuçları; Köy enstitüleri gibi köy enstitülerinde denetim sisteminin de çağın çok üzerinde olduğu ve kendine özgü denetim elemanları yetiştirdiği, eğitim tarihimize kendi denetim elemanını yetiştiren ve sürekli kendi denetim elemanlarının da denetimini yapan kurumlar olduğu, günümüz Türkiye'sinin denetim sistemleri bağlamında öneme ve dikkate alınması gereken uygulamalara sahip olduğu görülmektedir.

Anahtar Sözcükler : Köy Enstitüleri, denetim uygulamaları, denetim birimleri, denetim anlayışı

ABSTRACT

It is believed that the Village Institutes were a highly progressive step taken in terms of Atatürk enlightenment and the collective development of the village and the villager during the hardships of the Second World War conditions when 80% of the Turkish people lived in villages. This study aims to expose the sense and application of supervision at the Village Institute. The study was a qualitative research based on literature review and "document analysis" technique have been utilized.

Result of Analysis: It has been determined that, like the village institutes, the supervision system of the village institute's are way ahead of its time and these institutes have trained unique supervision personnel, are institutions in our education history which train their own supervision personnel and constantly inspect their supervision personnel and possess applications which need to be taken into serious consideration with regards to modern Turkey's supervision Systems.

Key Words : Village Institutes, Supervision Applications Supervision units, Supervision Understanding.

1. GİRİŞ

Köy Enstitüleri Deneyimi, Türkiye'de yetişmiş insanların yeteneklerini ortaya koyma açısından çok önemli bir örnektir. Ancak bir kısım çevrelerce bu deneyimin gerisinde "Avrupa" etkisi aramışlardır. Hasan- Âli Yücel, "enstitüler bizimdir, başkaları bizden alsınlar," demiştir. Köy enstitüleri, toplumun en güçsüz ve ezilen kesimine, aklını özgürleştirip kaderini değiştirebileceği yetkinliği kazandırmak amacıyla kurulmuştur. Köy enstitülerinin Türk eğitim sistemindeki yeri ve önemine bakıldığında şu hususlar göze çarpmaktadır:

İlköğretimde öğretmen açığını kapatmak için açılmış kurumlar olduğunu görüşünde olanlar vardır. Bu tanımın yanlış ve eksik olduğu düşünülmektedir. Enstitülerin öğretmen açığını kapatmak gibi bir amacı olsaydı mevcut öğretmen okullarının sayısını arttırarak, öğrenci mevcudunu da çoğaltarak bu amaç gerçekleştirilebilirdi (KEÇEV, 2010: 2). Köy enstitülerinin Türkiye'yi toptan kalkındırma projesi olduğu

söylenbilir. Programında klasik dersler yanında tarım ve teknik dersler oluşu, köyler için sağlık elemanı da yetiştirmiştir.

Köy enstitüleri, İhmal edilmiş geniş halk kesimini yönetime ortak etme projesi olduğu söylenebilir. İlköğretimin yaygınlaştırılmasına öncelik tanınması yanında halk çocuklarına köy enstitüleri ile ortaöğrenim, Yüksek Köy Enstitüsü ile yükseköğrenim görme olanağı sağlanarak onların yönetime katılması kolaylaştırılmıştır (Altunya, 2010: 45-50). Enstitüler, aynı zamanda Demokrasi projesidir. Enstitülerin eğitimin yaygınlaşmasıyla daha çok köylünün bilinçlenmesi, daha çok kişinin bilinçli oy kullanmasını sağlama işlevi vardır. Ayrıca Enstitülerin, ihmal edilmiş geniş kesim insanları için eğitim haklarını yaşama geçirme projesi olduğu söylenebilir. Çünkü enstitüler yaygın eğitimi, parasız yatılı eğitimi gerçekleştirmiştir.

Köy Enstitüleri öğrencilerini sadece köylerden almıştır. Bunun nedeni ise o zamana kadar ihmal edilmiş, geri bırakılmış köylülerin eksikliklerini kısa zamanda gidermek düşüncesi olmuştur (KEÇEV, 2010:3). Bu anlayış eğitimde fırsat ve imkân eşitliğini sağlamıştır. Ayrıca köylü çocuklara eğitimde pozitif ayrımcılık da sağlamıştır.

Köy Enstitüleri ile ciddi bir planlama uygulamaya konmuştur. Yapılan planlamaya göre 1955/56 öğretim yılına kadar okulsuz köy, öğretmensiz okul kalmayacaktır. Herhangi bir kişi köyüne hangi yıl okul yapılacağını bölgesindeki enstitüden öğrenebilmiştir. Çok sayıda mezun vermeye başlanan 1944 yılından itibaren plan gereği yılda 2-3 bin köy okula ve öğretime kavuşmaya başlamıştır (Tonguç, 1998).

Köy Enstitüleri bütün yıl 12 ay açık kurumlardır. Öğrenciler ve öğretmenler yılda 45 gün izinli olabilmişler ama bu izinler dönüşümlü kullanıldığından enstitüler kapanmamıştır (Aydoğan, 2006: 47). Köy Enstitülerinde bugünkü gibi yaz tatili kavramı yoktur. Köy Enstitüsü bütün yıl açıktır ve aynı hızla çalışmıştır. Yaz aylarında sınıflar sıra ile birer buçuk ay izine gönderilmiştir. Tarım çalışmaları, yapı inşaat işleri, atölyeler, diğer sınıf öğrencileri tarafından hiç aksatmadan sürdürülmüştür. Hatta bir ölçüde dersler kurslar da sürmüştür. Bütünlemeye kalan öğrenciler belli saatlerde çalıştırılmıştır.

Köy enstitülerinin, öğretim programları farklıdır. Mevcut öğretmen okullarının klasik dersleri dışında tarım ve teknik dersler de görülmektedir. Öğretmenin köyde köylüyü ilgilendiren her alanda danışılan kişi olması düşünülmüştür. Haftalık 44 saatin 22 saati klasik kültür dersleri içindir. Yıllık klasik kültür ders saatleri toplamı öğretmen okullarından az olmamıştır (Dündar, 2011).

Köy Enstitüleri bölgesel kurumlardır. Bu yapısal ve önemli bir değişimdir. Türkiye enstitü bölgelerine ayrılmıştır. Her enstitünün 2-4 ilden oluşan bir bölgesi vardır. Enstitü, öğrencilerini kesimine giren köylerden almış, mezunlarını enstitü kesimine giren köylerde görevlendirmiştir. Genel planlamaya uygun olarak 1955/56 yılında kesiminde okulsuz köy kalmayacak şekilde bölgesel planlaması yapmış, buna göre öğrenci almış, mezun vermiştir (Atıcı, 2010). Köy enstitülerinin bölgesel kurumlar oluşu pratikte bazı yararlar sağlamıştır. Milli eğitimin genel amaç ve ilkeleri bütün enstitülerde aynı olmak koşuluyla:

1- Programlarda bölge koşullarına uygun değişiklikler yapılabilmıştır. Her köyde okul olmadığından ilkokul mezunu bulmakta güçlük çekilen bölgelerde eğitimli okul mezunları enstitülerin hazırlık sınıflarına alınmış, ilkokul enstitüde bitirilmiş, enstitüye kayıtları ancak o zaman yapılmıştır. Tarım ders ve çalışmaları için seçilen konular bölgenin özelliğine göre değişebilmiştir. Bir bölgede hayvancılık öne çıkarken başkalarında balıkçılık, sebzeçilik, meyvecilik öne çıkmıştır. Başka bir bölgede pamuk, diğer bir bölgede üzüm incir üretimi ön plana çıkmıştır. Örneğin Pazarören Köy Enstitüsü müdürlüğü yapmış Şevket Gedikoğlu'nun verdiği bilgiye göre, Pazarören Köy Enstitüsü'nde, 1944 yılında 15 ton ıspanak, tonlarca salatalık, kabak, soğan, sarımsak, patates, fasulye, nohut, mercimek, buğday, arpa üretilmiştir. Enstitünün arıları oğul vermiş, koyunlarının sütünden tenekelerle yoğurt, peynir, yağ elde edilmiş, bunlar döner sermaye kanalıyla enstitü ambarına aktarılmıştır. Yine aynı dönemde enstitüde 25 at, 45 inek, 150-200 koyun ve tiftik keçisi bulunuyormuş, bunların yem ve yiyecekleri de enstitü tarlalarında üretilmiştir (Gedikoğlu, 1971: 117-118). Yine Akçadağ Köy Enstitüsü'nde yedi yıl boyunca: Dikilen 100 binden fazla ağaçtan oluşan koruluklar oluşturulmuş, 200 dekarlık alana 150 bin kadar meyve çekirdeği ekilmiş, bunlar fidan haline gelince aşılansız ıslah edilerek köy okullarına dağıtılmış, bölgeye giren köylere 90 bin fidan dağıtılmış, Malatya Kayısı Islah İstasyonu'na bile 20 bin fidan verilmiş, 1946'da, Önceden dikili ağacı olmayan, enstitü arazisinde yetiştirilen 4000 ağaçtan 3.5 ton kayısı toplanmıştır (Tekben, 1947:102-107).

2- Köy Enstitüleri, bölgesellikten merkezîyetçilikten kısmen uzaklaşmıştır. Birçok sorun yerinde daha çabuk çözülebilmştir. Uzun yazışmalara gerek kalmamıştır.

3- Fırsat ve olanak eşitliği daha gerçekçi sağlanmıştır. Enstitüye girebilmek için Diyarbakır'ın bir köyünde okulunu bitiren öğrenci, İzmir'in daha gelişmiş köyündeki okulu bitirenlerle yarışmamıştır. Yarış aşağı yukarı aynı düzeydeki çocuklar arasında olmuştur. Genel planlama gereği 1955-56 öğretim yılı sonunda okulsuz köy, öğretmensiz okul kalmayacağından, en azından ilköğretim alanında bölgeler arasındaki dengesizlik o sürede giderilmiş olacaktır.

4- Öğretmen yetiştirmede nitelik sağlamak, öğretmenleri işbaşında yetiştirmek kolaylaşmıştır. Enstitüyü bitiren öğretmen adayı yetiştiği enstitünün bölgesinde görev yapmıştır. Onun başarılı ya da başarısız oluşu yetişmesi ile ilgilidir. Başarısızlığı enstitü yönetiminin başarısızlığı anlamına geleceğinden enstitüde öğrenciyi en iyi şekilde yetiştirmek adeta zorunlu olmuştur. Benzer şekilde öğretmenin köyde başarılı oluşu enstitünün başarısı anlamına geleceğinden, enstitülerin bölgesindeki eğitmen, öğretmen ve köylerle ilişkisi kesintisiz devam etmiştir. Eğitmen ve öğretmenleri işbaşında yetiştirmek de bu ilişkinin gereği olmuştur.

Köy Enstitülerinin eğitim anlayışı da farklıdır. Öğretmene okul dışında kalan halkı da yetiştirme görevi verilmiştir. Öğretmenin okulda çocukları, okul dışında gençleri, yetişkinleri de yetiştirme görevi vardır. Sistem çocukların sadece ilköğrenimini değil orta ve yükseköğrenimlerini de düşünmüştür. Aslında bir ortaöğretim kurumu olan köy enstitüleri, bir yükseköğretim kurumu olan yüksek köy enstitüsü sistemde bütünlük sağlamak için İlköğretim Genel Müdürlüğüne bağlanmıştır (Aydın, 2013:119-127).

Köy Enstitülerinde çağdaş modern öğretim yöntemleri uygulanmıştır. İş içinde, iş aracılığıyla, üretim amaçlı eğitim, inceleme, araştırma, okuma alışkanlığı kazandırıldığından öğrenciler yaşam boyu kendilerini geliştirme olanağına kavuşmuştur. Ezberleme olmadığından işe yarar bilgilerin iş üretirken öğrenilmesi gerekmiştir. Köy Enstitülerinde bazı uygulamalar Türkiye'nin o günkü gerçekleriyle ilgili uygulamalardır. O gerçekleri iyileştirme, geliştirme yolunda işleme konan uygulamalardır. Gerçekler değiştikçe uygun farklı uygulamaların gündeme gelmesi doğaldır. Ama Köy Enstitülerinin değişmemesi gereken uygulamaları vardır. Bunların pek çoğu günümüz eğitim uzmanlarınca da savunulmaktadır.

Köy enstitülerinin Türk eğitim tarihi içinde Türklere özgü olan ender kurumlardan biri olduğu ve sadece eğitimsel boyutu olmayan aynı zamanda toplumsal ve kültürel boyutu da olan insanı çok yönlü yetiştirmeyi amaçlayan eğitim kurumları olmuştur. Enstitüler II. Dünya Savaşı'nın güç koşullarında ortaya çıkan ve kısa zamanda Türkiye'nin dört bir yanında ilköğretim hamlesiyle sadece Türk eğitim tarihi için değil birçok gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler ile UNESCO tarafından hayranlık duyulan, örnek kabul edilen bir eğitim ve toplum kalkınması projesidir (Altunya, 2010; Aydoğan, 2006; Dündar, 2011; Özkucur, 2016; Yalçın, 2012; Başaran, 2010). Eğitim sistemimizde kaynağını yine kendisinden alıp ve sadece köy için öğretmen yetiştiren kurumlar olan köy enstitüleri için yaygın ve yanlış olan bir anlayış sadece köye öğretmen yetiştiren kurumlar olarak algılanmasıdır. Köy enstitülerinin sadece köye öğretmen yetiştiren kurumlar olmaması köye yarayan başka meslek elemanını da yetiştirmesi ve köyü, köylüyü kalkındırma hamlesi olarak sadece bir eğitim projesi değil aynı zamanda bilinçli, demokratik ve Atatürk devrimlerini benimsemiş Atatürk'ün "Köylü milletin efendisidir," övgüsüne layık olacak bir toplum meydana getirme projesi olduğu görülmektedir.

Köy enstitüleri projesinin ömrü II. Dünya Savaşı süresi ile sınırlı kalmıştır. Savaşın bitmesiyle Soğuk Savaş döneminde iki kutuplu dünyanın ortaya çıkması Türkiye'nin Sovyet Rusya ve Amerika'nın başı çektiği batı ülkeleri arasında kalmasına neden olmuştur. İç politikada ortaya çıkan çok partili hayata geçiş ayrıca 1950 yılında DP'nin, iktidara gelmesiyle Türkiye Amerika'ya yakınlaşmıştır. Öte yandan Amerika'dan getirtilen yabancı uzmanlar ile köy enstitülerinin demokratikleştirmek adı altında niteliğinden taviz verildiği ve Amerika'nın Marshall Yardımı çerçevesinde Sovyet benzeri kurumların kapatılması maddesi ile komünist ve Sovyet yanlısı olarak nitelendirilen köy enstitülerinin kapatıldıkları görülmektedir. Enstitü mezunlarına göre kısa süren bir hasat, yarım kalan bir rüya olan Köy enstitülerinin kapatılmasıyla ilköğretim seferberliği sekteye uğramış birçok okul öğretmensiz birçok köy okulsuz kalmıştır.

Köy enstitülerinin kapatılması Türk eğitim sisteminin niteliğinin düşmesine neden olurken yüzlerce yetişmiş nitelikli öğretmen ve eğitmenlerin gözden çıkarılmasına çeşitli sürgün ve soruşturmalarla meslekten el çektilmesine ve bakanlık tarafından köy enstitülü kişi ve kurumların sistematik bir biçimde etkisizleştirilmesine neden olmuştur. Köy enstitülerini fiilen kapatan DP Milli Eğitim Bakanı Tevfik İleri TBMM gizli oturumunda şunları ifade etmiştir:

(...) Bir noktaya daha temas edeceğim. Köy Enstitüleri'ni nasıl teslim aldınız dediler. Kendileri gayet iyi bilirler; Komünizmin telkin unsurlarından birisi de, aile mevhumunu yıkmak, yok etmektir. Din mevhumunu yıkmak nasıl gayelerinden biri ise; aile müessesesini yıkmak da diğer gayelerinden

biridir. Birtakım genç insanların komünizme katılmalarını temin etmek için buldukları çare, para yerine serbest cinsi münasebettir. Gençler bununla avlanıyor arkadaşlar. Köy Enstitülerinin bir feci manzarası da budur. Dağ başlarında kurulmuş olan, Valilerin ve Maarif Vekâleti umumi müfettişlerinin girmesi yasak edilen ki, bu arkadaşlar her yere girer oraya giremezler. Bu müesseselerde 500 erkek çocuğun, yanında hepsi 16, 20, 22 yaşlarında 60 - 70 kız çocuğu beraber okur, beraber çapa çapalar. Beraber horon oynar. Gece yan yana pavyonlarda yatar. Bu yüzden nice çocuklar düşmüştür. Bu gizli celsede söylenebilir. Nice köy kızları serbest fuşşa teşvik edilmiştir. Bunu Reşat Şemsettin'den sonra teslim aldığımız zaman oradaki kızları toplayarak, ayırarak, İzmir 'de tertemiz bir yuva içinde toplamak ve ayrı bir kız enstitüsü haline getirmek ve böylece bu memleket içindeki çibanbaşlarını temizlemek çok şükür olsun bize nasip oldu (TBMM Tutanak Dergisi, 1951: 43).

Kuruluşu sırasında çok yüksek meblağlarla yapılacak işleri çok düşük meblağlarla yapıldığı kurumlar olan köy enstitülerinin devlet maliyesine çok fazla yük getirmediği görülmektedir. Bir enstitüde 35.000 liraya yapılacak olan elektrik işini 500 liraya yapılmasının enstitülerde tasarruf tedbirlerine ve kamu yararına hareket edildiğinin bir göstergesi olduğu görülmüştür. Ayrıca iş içinde iş vasıtasıyla iş için eğitim anlayışıyla üretime dönük kurumlar olması nedeniyle devlete fazla yük olmadan kendi iâşesini kendisi temin eden, kendi ders araç gereç ve aletlerini kendisi üreten kurumlar olması üzerinde durulması gereken hususlardan biridir. Tonguç (1998)'a göre üretmeden tüketmenin en büyük ahlaksızlık olarak görüldüğü enstitülerde, çalışmadan tüketenler insanlığın yüzkarası olarak görülmüştür.

Köy enstitülerinin kapatılmasından uzun yıllar geçmesine rağmen hala köye öğretmen bulunamaması, hala tam manasıyla demokrasinin toplumun tüm katmanlarına yayılamaması ve halkta demokrasi bilincinin oluşmaması, hala eğitim sisteminin rayına oturtulamaması ve hala Amerikalı uzmanlar getirerek eğitimi düzeltmesi için onlardan medet beklenilmesi enstitü hareketinin kapatılmasıyla sekteye uğrayan ve göze çarpan hususlardır. Köy Enstitülerinden sonra yıllarca ohm kanunu öğretilmiş ama öğrencilere hayata karşı dirençli olmak öğretilenmiştir. Köy enstitülerinin eğitim sistemimiz içinde çok özel bir yeri olduğu ve köy enstitüleri deneyiminden çıkarabilecek daha çok ders olduğu görülmektedir. Çalışmanın izleyen kısmında köy enstitülerinde eğitim yönetimine değinilmiştir.

2. MERKEZİ YÖNETİMİN KÖY ENSTİTÜLERİNİ DENETİMİ

Araştırmanın bu bölümünde Merkezi yönetimin temsilcileri olan Cumhurbaşkanı, Milli Eğitim Bakanı ve dönemin İlköğretim Genel Müdürü İsmail Hakkı Tonguç'un köy enstitülerini denetimlerine yer verilmiştir.

2.1. Cumhurbaşkanı'nın Köy Enstitülerini Denetimi

Kurtuluş Savaşı ve Cumhuriyet devrimlerinin başarılmasında Atatürk'ün en yakınında bulunan İsmet İnönü, özellikle ulusal eğitimin temel koşulu olan "eğitim birliği" (tevhid-i tedrisat) ve ilköğretimin yaygınlaştırılması konusunda, en azından 1946'ya kadar kararlı davranmıştır (SD, C.I, 1945: 91). Onun cumhurbaşkanlığı yaptığı yıllar, köyde eğitim önemli bir mesafe almıştır. İnönü, köyde eğitimi laik ve ulusal eğitimin önemli bir uygulama alanı olarak görmüştür. Haziran 1939 başlarında yeni Milli Eğitim Bakanı Hasan-Âli Yücel'e söylediği şu sözler onun köyde eğitim konusundaki yaklaşımını açıklar: "Kati olarak inanıyoruz ki, köylümüzün tahsilini ve maişetini [geçim koşullarını] daha yüksek bir dereceye vardırıdığımız gün, milletimizin her sahada kudreti, bugün güç tasavvur olunacak kadar yüksek ve heybetli olacaktır," (SD, C.II, 1946: 362).

Cumhurbaşkanı İnönü devlet işleriyle şahsen ve çok yakından ilgilendiği ancak bazı işlere daha fazla önem verdiği ve/veya ilgilendiği görülmüştür. İnönü'nün, Başbakanlığı döneminde demiryolu yapımı ve ulaşımı konusunda Cumhurbaşkanlığı sırasında ise köy enstitüleri ve köylerde okul yapımı işine çok fazla önem verdiği görülmüştür (Uran, 1959: 545-546). İnönü'nün Türkiye'nin kalkınması için petrol aramalarına ve köy enstitülerine çok önem verdiği görülmüştür. İnönü'nün, ekonomik kalkınma ve sanayileşme hamlesini gerçekleştirmek amacıyla Türkiye'nin petrole kavuşması için petrol sondajları işini her gün takip ettiği görülmektedir (İnönü E.,1996). Aynı şekilde kalkınmanın eğitim yoluyla gerçekleşeceğine inandığı için köylerin canlanması, köylünün kalkınması, Türkiye'nin ilim ve irfanla donatılması, köylerin kısa zamanda okula kavuşmaları, enstitülerden yetişen öğretmenlerin çok kısa sürede köylerdeki eğitim sorununun çözülmesi için köy enstitülerinin kurulması ve yaygınlaşmasını istediği görülmektedir. Bu hususların gerçekleşmesi için bu konuda çalışanlarla sık sık görüştüğü, denetim ve planlamalar yaptığı görülmektedir.

Cumhurbaşkanı İnönü'nün, DP kuruluşu sırasında Bayar'a sadece enstitülerin tartışma konusu edilmemesi şartını öne sürmüştür. Enstitülerin kuruluşundan 1946 yılına kadar enstitüleri var gücüyle koruyup kolladığı, adım adım izlediği bilinmektedir. Bu konuda Tonguç ve Yücel'i sık sık Çankaya Köşkü'ne çağırıp bilgi aldığı anlaşılmaktadır (E. Tonguç, 1970:288). İnönü'nün oğlu Erdal İnönü babasının enstitü sevgisini şöyle ifade etmektedir: "Babam, Köy Enstitüleri projesine ilk günden beri büyük bir umutla sarılmıştı. Gerçekleşmesi için tüm imkânları seferber etmişti. Köy enstitülerinin her aşamasını yakından izliyordu. İnönü'nün bu heyecanı köşke, ailesine bile yansiyordu." (İnönü, 1996: 87).

İnönü yurt içi gezilerinde, gittiği yerlerde mutlaka enstitülere uğrar, inşaat ve eğitim işlerini inceler. Her şeyi sorar öğrenirdi (E. İnönü, 1996: 89). İnönü gezilerinde enstitülerin genel durumunu gözden geçirir öğrencilerin hal ve davranışlarından tutun da derslerdeki durumlarına kadar denetlerdi. Güzel işleri takdir eder Enstitüleri yüreklendirirdi. Enstitüleri yerinde görmek, kendi gözüyle değerlendirmek İnönü'nün tutkusu haline gelmişti. Denetim gezilerinde her şeyi ayrıntısına kadar teftiş eden İnönü, daha sonraki gezilerinde bir önceki teftişte gözlemlediklerinin uygulanıp uygulanmadığını kontrol ediyordu. Örneğin İnönü'nün Çifteler Köy Enstitüsünü denetlemeye geldiği bir gün her yeri teftiş ettikten sonra öğrenci toplantılarına katılmış, daha sonra İnönü için hazırlanan gösterileri izlemiş ve şiir dinletilerini dinlerken bir öğrencinin yıpranmış giysisi gözüne takılınca Rauf İnan hemen: "Paşam, bugün onların iş günü, size olduğumuzdan başka türlü görünmek istemedik, yeni elbiseleri var hepsinin." diyor. İnönü Tonguç'a dönüp, "Bu müdürün açığını yakalamak zor" diyor. Soruyor Rauf İnan'a:

-Bu yıl kaç öğrenci alacaksınız?

-120 Paşam

-Benden bir isteğin var mı?

-Doktor, diyor müdür (İnan, 1986). İnönü valiye talimat veriyor ve Eskişehir Askeri Hastanesi'nden nöbetle doktor gelmeye başlıyor. İnönü bir yıl sonra yine Çifteler'i teftişe geliyor ve Beyaz Tren, İstasyonda durup kapı açıldığında İnönü valiye Rauf İnan'ı soruyor ve vali hemen kalabalığın arasından Rauf İnan'ı bulup getiriyor ve İnönü, İnan'a soruyor: "Kız öğrenci bulabildin mi?", "118 paşam" yanıtını alınca: "İyi başarmışsın" diyor (İnan, 1988: 119-120). Bu durum İnönü'nün köy enstitüleri kadar enstitülerde kız öğrencilerin de okutulmasına da büyük ehemmiyet verdiğini göstermektedir. İnönü Köy Enstitülerini teftiş ederken öğrencilerle yakından ilgilendiği, özellikle kız öğrencilerin durumları ve gelecek yıl kaç tane daha kız öğrenci alınacağı hakkında bilgi aldığı ve enstitülere daha fazla kız öğrenci alınması hususunda enstitü müdürlerini yönlendirdiği enstitü müdürlerinin hatıra yazılarında görülmektedir.

Öte yandan İnönü'nün, enstitüleri denetlemeleri sırasında beraberinde bakanlar, bürokratlar, askeri rütbelileri ve valilerden oluşan kalabalık bir heyetle geldiği görülmektedir (Dağlar, 1989: 41-42). İnönü'nün, bu gezilerinde enstitülerin yapı işlerini ve ders teftişlerinin yanında öğretmen-öğrenci ilişkileri ve özellikle kız-erkek öğrenci ilişkilerini sorduğu bu hususta okuldan atılan öğrenci varsa disiplin tutanaklarını incelediği görülmektedir.

İnönü'nün köy enstitülerini geziler ve denetlemeleri sırasında ders teftişi de yaptığı öğrencilerin işlediği dersler üzerine sorular sorduğu görülmektedir. İnönü, Köy Enstitülerinde yaptığı teftişlerde enstitüler üzerine çıkarılan söylentilerinden asılsız olup olmadığını yerinde tetkik ettiği ve enstitülerdeki yönetici ve öğretmenlerle toplantılar yaptığı görülmektedir (Okay, 1986: 50-58).

İnönü köy enstitüler gezilerinden döndükten sonra ilgili bakanları ve Tonguç'u da çağırır ve gördüğü eksiklikleri, alınması gereken önlemleri bir bir anlatır ve toplantıda hazır bulunanlara notlar aldırır. Yine bir gezi dönüşü toplantısında, bakanlarında yer aldığı toplantıda herkese notlar yazdırmış ve Tonguç'a da defterine şunları yazdırmıştır:

1. Köy Enstitülerinde balıkçılık çalışmalarına gezide konuşulan şekilde ehemmiyet verilecek.
2. Enstitü sayısının 60'a çıkarılması esas alınmalı. Buna göre hazırlanmalı. Gelecek yıl bu zamana kadar 40'a çıkarılmalı... Hazırlıkları yapılmalı...
3. Para işini ben Başbakanla görüşürüm vb. (E. Tonguç, 1970:285).

İnönü enstitülerde yapılanları, öğrencilerin içtenlikle çalışmalarını gördükçe yeni bir yurttaş yetişmekte olduğunun farkına varıyor, yüreğine su serpiyordu. Her gittiği enstitüden yeni bir hayranlık ve umut ile dönüyordu. Enstitülerle yakın çevredeki köylülerin iletişimini görünce çok seviniyor ve enstitülerde öğrenci öğretmen ile yönetici dayanışmasını görünce onlara teşekkür ediyor. Onlarla tek tek ilgilenip konuşuyordu. Bu nedenle her enstitülünün İnönü ile güzel anıları vardır (Türkoğlu, 2009:526).

Ancak köy enstitüleri'nin kuruluşuna ciddi anlamda destek veren ve bu kurumlar için "Cumhuriyetin en sevgili kurumları" diyen Cumhurbaşkanı İnönü, 1946 yılından itibaren enstitülere verdiği desteği keserek Milli Eğitim Bakanı Hasan Ali Yücel ile İlköğretim Genel Müdürü İsmail Hakkı Tonguç'u görevlerinden almıştır.

2.2. Milli Eğitim Bakanı'nın Köy Enstitülerini Denetimi

1938 yılında Milli Eğitim Bakanı Saffet Arıkan, Atatürk'ün ölümünden çok sarsılmış ve sağlık nedeniyle görevinden ayrılmıştır. Bu bakanlığa Arıkan'ın yerini dolduracak genç bir bakan olan Yücel getirilmiştir. Türk eğitim politikasının en aydınlık ve başarılı dönemini yaşatacak olan yeni bakan, kızı Canan Yücel Eronat'ın ifadesiyle "41 yaşında, gencecik, apaydınlık bir adam"; oğlu şair Can Yücel'e göre "çağın en güzel gözlü maarif müfettişi" idi.

Yücel bakan olunca Tonguç'un görevden ayrılmak istediği görülmektedir. Bunun nedeni Tonguç'un "asaleten" atanmamış olması değildi. "Asaleten" atanmamış olmasını bakanlığın sorunu olarak düşünmüştür. Ancak birçok bürokratin yerini sağlamlaştırmak için yeni bakana yaranmaya çalışırken Tonguç, görevden ayrılmayı, bakanın çalışma arkadaşlarını kendi seçmesi yönünde gerekli görmüş bu nedenle ayrılma dilekçesini yazıp bakan Yücel'e sunmuştur. Bu olayı Bakan Yücel şöyle anlatmaktadır:

"... Ertesi gün Milli Eğitim Bakanlığına atanma yazısını aldım. Biraz sonra cumhurbaşkanına gideceğim haberi geldi... İnönü, eğitim işlerinin öneminden söz etti. İlköğretim davasına önem verdiğini söyledi. Özellikle Arıkan döneminde başlamış olan eğitim yetiştirme işini sürdürmemi istedi... Bakanlık bürosuna döndüğümde, İ.Hakkı Tonguç odama geldi. Bulduğu görevden onu affetmemi, yerine istediğim bir arkadaşı getirmemi söyledi. Bu açık ve kesin başvuru karşısında, birlikte çalışmamız için bir engel olmadığını anlatarak, başlanmış işleri sürdürmesini rica ettim. Yerinde kaldı. İşte kalış o kalış."(Yücel, 1961: 72)

Yücel ile Tonguç bundan sonra 1946 yılına kadar birlikte çalışmışlardır. Biri bakan diğeri onun genel müdürü, Türkiye'nin eğitim sorununu iyi bilen ve kişisel çıkarlarının üstünde tutan bu iki eğitimcinin aynı ülkü ile çalıştıkları ve denetimlere çoğu zaman birlikte gittikleri görülmüştür.

Bakan Yücel müfettişliği dolayısıyla Milli Eğitim Bakanlığını çok iyi bilen içten tanıyan biridir. Bu nedenle işine alışması çok zor olmamıştır. Göreve başlar başlamaz özellikle İnönü'nün özenle üzerinde durduğu İlköğretim Seferberliğine el atmış ve 1939 yılında I. Milli Eğitim şurasını toplamıştır. Köy Enstitülerinin kuruluşuyla ilgili kararlar burada alınmıştır. Daha sonra enstitülerin kuruluşu başlayınca ast üst ilişkisinden ziyade bir ağabey kardeş ilişkisi içinde olduğu Tonguç'la Anadolu'nun tozlu yollarında enstitü enstitü gezmişlerdir. Bazen Cumhurbaşkanı İnönü'nün de katıldığı enstitü gezilerinde, enstitüleri en ince ayrıntısına kadar teftiş etmişlerdir (Türkoğlu, 2009:145). Yücel enstitü gezilerinde enstitü toplantılarına katılmıştır. Öğrencilerin sorunlarını dinlemiştir. Gördüğü eksiklikleri enstitü yöneticileriyle paylaşmıştır. Öğrencilerle aynı karavanda yemek yemiştir.

Bakan Yücel'in Enstitüleri sık sık düzenlediği enstitü gezilerinde enstitülerin işlerini hep yakından takip etmiştir. Enstitülerde denetimleri çok ayrıntılı yapmıştır. Yücel'in Cılavuz Köy Enstitüsü denetim gezisini enstitü Müdürü Halit Ağanoğlu anılarında şöyle anlatır:

28 Haziran 1942'de Milli Eğitim Bakanı Hasan Ali Yücel ve maiyetleri enstitüyü teftişe geldiler. İnceden inceye yoklama yaptılar. Öğrencilerin derslerde yetişmelerini gözden geçirdiler. Kız ve erkek çocukların bisiklet, at binmelerine varıncaya kadar yokladılar, müspet bir kanaatle enstitüden ayrıldılar (Ağanoğlu, 1949: 71).

Yine Bakan Yücel'in bir başka denetim gezisi olan Aksu Köy Enstitüsü'nün denetimini enstitü öğrencilerinden Pakize Türkoğlu şöyle anlatır:

Tonguç ile Yücel Aksu Köy Enstitüsü'ne birlikte gelmişlerdi. Eğitimci güzel bir gösteri hazırlamıştı. Ama Yücel İstiklal Marşı'nın çok ağır söylenmesini beğenmedi kalktı kendi kıvrak bir ritimle yeniden hepimize birlikte söyledi. Bu sırada öğretmenlerden birinin gözüne bir arı kondu. Gözünden yaş geldi ama marş bitinceye kadar kıpırdamadı öğretmen. Derslikleri dolaşırken sordu Yücel, "Akif öğretmenin yerinde olsanız dayanabilir miydiniz gözünüze arı konduğunda?" Herkes, "ben daha zoruna dayanabilirim," Deyince Tonguç'a dönerek, "biz bunların Kurtuluş Savaşçıları'nın çocukları olduğunu unutuyoruz" dedi. (Türkoğlu,2009).

Yücel, cumhuriyet tarihinde yedi yıl sekiz ay yedi gün ile en uzun süre bakanlık yapmış en verimli en başarılı bakan olarak eğitim ve kültür tarihinde yerini almıştır. Yücel'in müfettişliği döneminde yurt dışı tecrübesi ve eğitimin her kademesinde farklı görevler alması ve felsefeci kimliğiyle bakanlığı döneminde gerek köy enstitüleri projesi gerekse yeni bir yurttaş tipi ile köyü, köylüyü canlandırma projesiyle eğitim tarihimizde iz bırakan kişilerden biridir.

2.3. İlköğretim Genel Müdürü'nün Köy Enstitülerini Denetimi

Yaptıklarına, yöneticilik anlayışına, tutum ve davranışlarına baktığınızda; Tonguç'un Köy Enstitülerinin planlayıcısı, uygulayıcısı ve bu ulusal-devrimci eğitim dizgi orkestrasının şefi olduğu kanısına varıyorsunuz. Köy Enstitüleri'nin kurulmasında dönemin anlayış ve kararı önemlidir. Ancak böylesine büyük ama ömrü kısa, bununla birlikte 74 yıldır gündemden düşmeyen eğitim – çağdaştırmaya ve demokratikleştirmeye temel hazırlamaya yönelik olayın baş mimarıdır Tonguç (Bolulu, 2000: 105).

Köy Enstitüleri sistemine gönül vermiş dava adamıydı Tonguç ve bu sebeple kendisini hep yollarda bulmuştu. Kırklı yılların en çok gezen adamıydı. O yıllarda Anadolu'yu gezmek, hele köylere gitmek kolay göze alınabilecek bir şey değildi. Eski il yollarında en çok kırk km hız yapılabiliyordu. Köy yolları ise çoğu yerde bir derenin yatağında, kırların ortasında kayboluveren toprak izlerinden başka bir şey değildi. En düzenli ulaşım aracı olan demiryolunun ulaşabileceği yer sınırlıydı (E. Tonguç, 1984: 58). Türkiye'nin yirmi yerinde açılan Enstitülerin birbirleriyle ve köy okullarıyla koordinasyonu bu kısıtlı koşullarda yapılan denetleme gezileriyle olmuştu.

Tonguç'un gezilerine, denetim ve inceleme yolculuklarını kapsayan gezi demek çok yetersiz kalırdı. Çünkü onun ki daha çok bir "sevda" idi. Çocukluğunda onu Tuna boylarından alıp Anavatana getiren uzun yollar şimdi onu biri bitmeden diğeri başlayan eğitim gezilerine alıp götürüyordu. Anadolu'nun uzak illerini, kuş uçmaz kervan geçmez köylerini durmadan dolaşıyordu. Enstitüleri denetlemek, oralara hizmet götürmek, ilkelerini sağlam temellere oturtmak ve "köyde eğitimi" yakından takip etmek için buna zorunluydum. Enstitülerden ilk mezunların verilmesiyle birlikte işler çoğalmaya başlamıştı. Sorunları az olan illeri doğrudan Enstitü Müdürlerine, yerel görevlilere bırakarak, köylülerin, vali ve kaymakamların, köy ağalarının sorun yarattığı yerlere çoğunlukla kendi gidiyordu. Kimi zaman yanına bir Enstitü Müdürü, bir öğretmen bir kültür adamı, bir gazeteci ya da başka görevli kişiler alıyordu (Türkoğlu, 2009: 494 - 496).

Tonguç'un, denetleme gezilerinde alt kademelerin görüş ve düşüncelerini aldığı, kişilerin özel hallerinden çok işlerini tuttuğu; uygulamada birisinin hatasını görünce onu hemen işinden almadığı, işini bitirmesini beklediği görülmektedir. Tonguç'un özel durumları, resmîyetle çözümlenemeyecek konuları, ilgililerin de görüşünü alarak özel yöntemler ile çözdüğü, gerek yakınıcı gerekse öğretmen ve öğrenci kimsenin onurunu incitmeden onları dinlediği, sorunlarına makul çözüm önerileri getirmeye çalıştığı görülmektedir (Elmas ve Hatunoğlu, 2014: 1).

Tonguç'un, Enstitüdeki müdürlere: "İdarenize verilen elemanları içten bir arzu ile ibadet edercesine çalışmaya sevk edeceksiniz" dediği ve yine müdürlere: "Elinizdeki elemanları çok çalıştırın fakat bu arada onlara iyi bakmayı, onların ihtiyaçlarını, (eğlencesine varıncaya kadar) ihmal etmemeyi de unutmamalısınız." dediği görülmektedir. Görülüyor ki Tonguç, Köy Enstitüsündeki çalışanlara ve köydeki öğretmenlere başöğretmenlik yapmış ve pek çok alanda, iş başında, yaşlı ve genç insanı yetiştirmiştir (Bolulu, 2000: 104-105).

Tonguç'un on yıllık ilköğretim müdürlüğü süresince bu kadar büyük işler yapması sağlayan sihirli bir değneği yoktu. Onun çalışma alanı Ankara'daki makam odası değildi onun çalışma alanı yurdun tamamıydı. O çoğu zaman denetleme gezilerine çıkar ve Ankara'daki işleri başyardımcısı Ferit Oğuz Bayır'a bırakırdı. O görevde kaldığı on yıl boyunca Köy Enstitülerini görmek, görevlilere yardımcı olmak, köylüyü ilköğretim davasının içine çekmek, yapımı devam eden okulları ve enstitülerin sağlam yapılmasını sağlamak için adım adım dolaştı.

Tonguç'un Enstitüleri denetleme gezilerine çıkarken çoğunlukla yanına bazen milli eğitim müdürlerini, bazen Köy Enstitülerine gönül vermiş valiler, kaymakamlar bazen de kültür adamı ve gazeteci gibi kişileri alması Enstitülülere ilköğretim davasının ne kadar önemli bir iş olduğunun bilincine varmalarını ve öğrencilerin atanacakları yerlerle ilgili bilgi almalarını sağlama ve birlikte çalışacakları üstlerini tanıma imkânı sağlıyordu.

Tonguç'un yöneticilik, denetmenlik ve yapıcı liderlik tavrını 1935-1946 yılları arasında Köy Enstitüsü müdür ve öğretmenlerine, milli eğitim müdürlerine, ilköğretim müfettişlerine, ilköğretim öğretmenlerine,

valilere, Köy Enstitüsünü yeni bitiren öğretmenlere, gazeteci ve yazarlara, köylülere, Köy Enstitüsü öğrencilerine yazılmış 101 mektupta bulabilirsiniz.

Mektupların hemen tümü “Kardeşim” ile başlıyor. Büyüklük taslama yok, insan sıcaklığı ile dostça yaklaşımla kaleme alınmış ama boşuna kimsenin omuzu sıvazlanmıyor, doğruları dillendiriyor, mantığı konuşuruyor. Bilgi birikimi ile ikna ediyor muhataplarını, yol gösteriyor. Herkese, her şeyi nedenleri, gerekleri ile açık açık fakat onları kırmadan söylüyor. Mektuplardan gözünün kulağının hep Enstitülerin üstünde olduğu, en ince ayrıntıları dakik olarak izlediği anlaşılıyor. Mektuplardan, masa başında oturmadığı sık sık yerinde denetim yaptığı anlaşılıyor (Tonguç, 1990).

Tonguç’un en yakın arkadaşı ve Köy enstitüleri sisteminin mimarlarından Bakan Yücel Tonguç’un Ölümü üzerine ‘*Bu satırları gözyaşlarımla yazıyorum*’ sözleri ile başlayan yazısında Tonguç hakkında şunları söylemiştir:

Kırk yıllık dostum ve uzun yıllar çalışma arkadaşım İsmail Hakkı’yı Cebeci’nin susmuşlar diyarına bırakıp döndüğüm şu anda, mezarının başında yüreğimden gelenleri dökerek konuştuğum gibi derin bir acı içinde kalemimi kalbimden taşan duyguların akışına bırakıyorum. Hayatının son on dört yılını uzun bir çile haline sokmuş, haksızlıklar, arkası kesilmez tecavüzler, sanki ondan önce geçirdiği ömür günahlarla dolu imiş gibi insafsızca uğratıldığı suçlamalar, birer birer kelimeleşip önüne dökülüyor. Bunlar, onun şikâyet nedir bilmeyen sağlam ruhunun, yaşarken bizden sakladığı ıstırap damlalarıdır. Üstünden ve altından uğradığı vefasızlıklara karşı sarsılmadan gösterdiği sabır, Tonguç’un ne kuvvetli bir adam olduğunun delilidir. Düşman eline geçmiş yurdundan göçtüğü anavatanda hayatının yarım asrında yaptığı tek işi okumak, okutmak ve okuyup okutacakları yetiştirmek olmuştur. Merhum selefim Saffet Arıkan’ın anlayışından istifade ederek giriştiği “eğitmen” yetiştirme tecrübesiyle benim bakanlığında ilköğretim meselesini toptan çözmek için düşündüklerimizi gerçekleştirmede onun gösterdiği özveri, gayret, işlerin arkasını yılmadan kovalama en yeni pedagoji ilkelerini yakından tanıyarak onları uygulama, kim ne şekilde taşlarsa taşlasın, Tonguç’u, maarif tarihimizin mühim simaları arasına aldırmaştır. Sıra sıra gelmiş maarif vekilleri, unutulup gidecek; fakat Tonguç, kalacaktır. Tonguç, Türk eğitiminin Pestalozzi’sidir. İsviçreli Pestalozzi, yoksul ve kimsesiz çocukları okutup eğitmek için çalışmıştı. Tonguç, aynı acıyan ruhla köylü çocuklarımızı bilginin ışığına kavuşturmak için çabaladı. Tonguç, masası başında oturup evrak imzalamakla yetinen bir ilköğretim umum müdürü değildi. Karda kışta, en sıcak yaz günlerinde bir cip’e atlayıp yurdun dört köşesine koşarak, kendi yaşama ve çalışma duraklarını yapan köylü evlâtlarımızın başındaki’ fedakâr öğreticilerin de başına geçip onların kurucu çabalarına katılmasaydı, iki yılda 20 Köy Enstitüsünü kuramazdık. Onun dağ vücudunu son yıllarında deviren hastalığı belki de o sıralarda kapmıştır. Sekiz yıl, bu canla başla çalışmaya ondan başka hiç kimse dayanamazdı. Kendisinin katlandığı bu çalışma hızına etrafındakilerin de katılmasını isterdi. Bir kısmını mezarının başında hıçkırırken gördüğüm arkadaşları ona inanmışlardı; ustabaşlarının gayretine destek olmuşlardı. Olamayanlar, Tonguç’a düşman oldular. Fakat asıl düşmanları bunlar da değildi. Azılı düşmanları bu gayretlerin sonunda beliren büyük başarıyı kıskanan ve ondan korkan politikacıları. Hele böyleleri benden sonra âmir makamlara geçince onu işinden atarak, en verimli zamanında bir ortaokul elîşi-resim öğretmenliğine tayin ederek, bu da yetmeyince Devlet Şûrasına bir sanık gibi vererek her türlü hizmet imkânını elinden almakla, bu gizli hislerini açığa vurdular. Üstüne hatır ve hayale gelmez suçlar mı atmadılar? Ona neler demediler? En ağırı, komünistlikti. Benden sonraki on dört yıl içinde gelen türlü hükümetler, neye bu suçlu adamı adalete teslim etmediler? Suçlu Tonguç mu, yoksa onlar mı? Mezara girmiş ve behemal girecek olanlar hakkında takdir, tarihe aittir (Aydoğan, 1999: 290).

3. KÖY ENSTİTÜLERİNDE DENETİM BİRİMLERİ

Enstitü sistemini örgütlenmesinde kendini gösteren ve yasalarda belirtilen denetleme modelinin şu şekilde düzenlendiği görülmektedir:

1. Gezici Öğretmenler, Gezici başöğretmenler,
2. İlköğretim Müfettişleri,
3. Köy Enstitüleri,
4. Enstitü bölgeleri için kesim denetmenleri,
5. İlçe ve il ilköğretim müdürleri, kaymakamlar, valiler.

Köy Enstitülerinde denetimin daha çok iş başında yetiştirme ve mesleki yardımlaşma amacı ile yapıldığı görülmektedir.

Enstitü mezunları, atandıkları köylere gittiklerinde başta öğrencileri olmak üzere köyde yaşayan herkesi eğitim ortamının için çekmeyi başardıkları; okuma-yazma ve meslek edindirme kursları verdikleri ve bunları yaparken hiçbir zaman yalnız bırakılmadıkları her zaman gezici başöğretmenler, enstitü müdür ve çalışanları ile ilköğretim müfettişleri tarafımdan denetlenip karşılaştıkları sorunlara denetim yapan kişilerle birlikte meslektaş yardımlaşması çerçevesinde çözüm ürettikleri görülmektedir (Aydoğan, 1999: 25-50).

Tonguç (1947:640)'a göre denetçiler eskisi gibi yalnız olumsuzlukların peşinde koşarlarsa korkulan ve ürkülen bir tahkikatçı olarak kalırlar, işlerin hızla yürümesini sağlayamazlardı. Oysa köylerde çalışan öğretmenlerin en iyi şekilde yardımına koşamazlarsa onlara bıkkınlık gelirdi. Güç koşullar içinde görev yapan eğitimci ve öğretmenler işten boğulmaya başlarsa köyü canlandırma davası kökten çürütülmüş olurdu köyde eğitim, ilkel yöntemlerle, eğitim bilimden anlamayan, bir yapıt bile vermemiş insanların saptayacakları talimatlara göre yürütülmeye kalkılırsa olumlu sonuçlar alınmazdı.

Tonguç Eğitim yoluyla "Canlandırılacak Köy" adlı eserinde denetim yapan kişilerle ilgili şu hususlara değinmektedir:

Köylerde açılan eğitim kurumlarını, pedagojinin gösterdiği yoldan giderek sık sık denetleyebilmeleri için, bu görevi üzerine almış olanlara motorlu taşıt sağlamak şarttır. Gezici başöğretmenlerden bakanlık müfettişine kadar bütün denetleyicileri motorlu vasıtalarla donatmak ve önceden kesin olarak belli edilecek bölgelerinin işlerinden sorumlu tutmak lazımdır. Kuyruklu yıldızın görünmesi gibi, herhangi bir okuldan tesadüfen ve yılda bir defa belirecek denetleyicinin teftişi ile iş gelişmez. Böyle teftişlerden hayır gelmediği tecrübelerle anlaşılmıştır. Köyde eğitimi denetleme meselesi, imtiyazlı bir takım insanların hiçbir sorumluluk yüklenmeksizin okullar yılda bir iki defa uğramakla halledilecekleri iş değildir. Denetleyici de tıpkı denetlenen gibi kendi kesim veya bölgesinin aksak giden işlerinden sorumlu tutulmalı; bölgesindeki kurumların gelişmesinin sağlayıcı tedbirleri bizzat alabilme yetkisine sahip olmalıdır. (Tonguç, 1947: 692).

Köy Enstitüleri sistemine denetim elemanı yetiştiren kurumlar Tablo 1'de görüleceği üzere şu şekildedir:

Tablo 1. Köy Eğitim Sistemi Denetim Elemanına Kaynaklık Eden Yapılar

Gezici Öğretmen	Gezici başöğretmen	İlköğretim Müfettişi	Gezici öğretmen	Gezici Başöğretmen	Gezici başöğretmen	Kesim denetmeni
Köy okullarında görev yapan öğretmenler		Gazi Eğitim Enstitüsü Pedagoji Bölümü	Köy Enstitüleri		Hasanoğlan Yüksek Köy Enstitüsü	

3.1. Gezici Öğretmenlik ve Gezici Başöğretmenlik

İlköğretime denetim elemanı atamada özgün bir uygulama olan gezici öğretmenlik ve gezici başöğretmenliğin eğitim sistemimize ilk kez 1936'da "köy eğitimliği" ile birlikte girdiği ve 1937 tarih ve 3238 sayılı Köy Eğitimleri Kanunu ile yasalaştığı görülmektedir. Tonguç'a göre, "gezici başöğretmenler, eğitimciyle teşkilata girmiş unsurlardır. Köyde birkaç yıl ilköğretim öğretmenliğinde çalıştıktan sonra eğitimci kurslarında hem eğitimci yetiştiren, hem de kendileri yetiştirilen" köy eğitimi elemanlarıdır (Tonguç, 1944). Gezici öğretmenlerin ve gezici başöğretmenlerin, eğitimci adaylarını köyden seçerek kursta yetiştirdikten sonra tekrar köyüne yerleştirmeye kadar geçen zaman içinde ve köydeki eğitimsel faaliyette rolü ve önemi büyük olmuştur.

Bunun yanı sıra gezici öğretmen ya da gezici başöğretmenlerin seçim işleri Milli Eğitim Bakanlığının, 10 Şubat 1940 tarih ve 6/1572 sayılı genelgesine göre yapıldığı ve gezici başöğretmen ve gezici öğretmen olabilme koşullarının şöyle belirlendiği görülmektedir: askerliğini yapmış kişiler arasında köy okullarında üç sene olumlu hizmeti bulunan, sağlıkça ve ailevi durumu itibari ile gezici öğretmenlik ya da gezici başöğretmenlikte çalışmaya müsait olanlar, gösterilecek herhangi bir bölgede çalışmayı kabul edenlerden ve kurs faaliyetleri içinde kendisini ziraatçılıkta bizzat çalışarak yetiştirmeyi kabul etmiş kişiler arasında seçilecektir. Ayrıca genelgeye göre "ziraat, sanat ve köy öğretmen okulları mezunları, yabancı dil bilen öğretmenlere tercihte öncelik verildiği anlaşılmaktadır.

Öte yandan Bakanlığın, 1 Haziran 1944 tarih ve 9500 sayılı genelgesiyle, "gezici öğretmenlerin, vazife bakımından gezici başöğretmenlerle aralarında fark olmadığından, bunlara da gezici başöğretmenlik unvanı ve yetkisi verilmiştir" diyerek gezici öğretmenliği kaldırdığı anlaşılmaktadır (Edis, 1948:368-369). Bunun yanı sıra eğitimci için görece yeterli olan gezici başöğretmenlerin, köy enstitüsü ve ilköğretim okulu mezunlarını genel kültür ve pedagojik formasyon yönünden iş başında yetiştirme konusunda yeterli olmadıklarının anlaşılmasıyla, 1942 yılında Hasanoğlan Yüksek Köy Enstitüsü'nün açılmasıyla buradan

yetiştirilmeye başlandığı görülmektedir. Bu anlamda günümüz teftiş sisteminde hala bilim çevreleri ve sendikalar vb. sivil toplum örgütlerince dillendirilen denetim elemanının denetlediği kişilerden mesleki formasyon ve eğitim düzeyi bakımından daha üstte olması ilkesinin o yıllarda benimsenmiş olması ilgi çekici bir durum olarak değerlendirilebilir. Ancak Hasanoğlu Yüksek Köy Enstitüsü üç dönem mezun verebilmiş ve 1947 yılında kapatılmıştır. Ayrıca gezici başöğretmenlik uygulamasının ise 1950'den sonra önemini yitirdiği anlaşılmaktadır.

Açıklanan düzlemde gezici başöğretmenlerin sadece rapor yazan kuramsal eğitim bilimin vaizciliğini yapan, teftiş, inceleme ve soruşturma yapan ve bunların sonuçlarını gereken makamlara ileten bir eleman olmadıkları anlaşılmaktadır. Her şeyden önce öğretici, mesleki danışman, yardımcı ve irşat edici bir unsur oldukları görülmektedir. Gezici başöğretmenlerin okul içi, bölge içi ve genel görevleri şu şekildedir:

Okul içi görevleri:

1. Öğitmen ve öğretmenlere her hususta yardım etmek,
2. Programda kendisine ayrılan konuları bizzat işlemek,
3. Okul çalışmalarında bütüncül olarak maksimum çıktı sağlamakla görevlidir.

Bölge içi görevleri:

1. İnşaat, bahçe ve diğer işleri takip etmek ve sonuçlandırmak,
2. Bölgesindeki okulların çalışmalarını düzenlemek ve yürütmekle,
3. Öğitmen ve öğretmenlerin eğitimsel faaliyet konusunda iletişim kurmalarını ve koordinasyonunu sağlamakla,
4. Öğitmeni, öğretmeni ve köy halkını yetiştirmek ve ziraat işlerinin gelişmesini takip etmekle görevlidir.

Diğer görevleri:

1. Öğitmen ve öğretmenlerin ilçe merkezilerindeki her türlü işlerini takip etmek,
2. Tarım bakanlığı ve valilik ile işbirliği yapmakla görevlidir.

Tonguç, gezici başöğretmenlerde bulunmasını istemediği özellikleri sayarak olması gereken nitelikleri ise şöyle sıralamaktadır (Tonguç, 1944):

1. Öğitmenlerin ve Köy Enstitülerinden mezun öğretmenlerin çalıştıkları okulların yapısı, bu okullarda görev yapanlardan istenilen işlerin mahiyeti; çok canlı, cesur ve anlayışlı gezici başöğretmenler ister. Gezici başöğretmenler, kişilik olarak zayıf karakterde olmaları köyü ve köylüyü sevmemeleri bürokratik, korkak, cesaretsiz olmaları, kararsız ve asık suratlı bir kişilikte olmaları ve köyden tiksinen bir tip olmaları kesimine giren köylerde çalışan öğitmen ve öğretmenlerin birçok işinin tıkanmasına ve aksamasına neden olur.
2. Gezici başöğretmen kaza merkezinde oturarak, öğitmen ve öğretmenlerin hayatlarına ve mukadderatlarına katılmadan bu işleri yapacağını zannederse kendisini en derin gaflet çukuruna atmış olur. Hiçbir işte başarı gösteremez, öğitmen ve öğretmenlerin gözünde silik, gevşek, beceriksiz, zorluklara katlanmak istemeyen bir insan olarak kalır.
3. Gezici başöğretmenler bölgelerine giren köylerin bütün ihtiyaçlarını ve işlerini yakından takip eden, o köyde bu işler uğrunda çalışabilecek insanları tanıyan ve işbirliğine sokabilen kimseler olurlarsa her şeyin üstesinden gelirler ve amaçlara uygun bir duruma getirilmesi kolaylaşır.
4. Gezici başöğretmenlerin vazifeyi ana hatlarıyla iyi kavramış olmaları gerekir.
5. Gezici baş öğitmenler hakiki bilimle asla ilgisi bulunmayan bir spekülasyon oyunundan başka hiçbir anlam ifade etmeyen kuramların kurbanı olmamaya çok dikkat etmelidirler.

Gezici başöğretmenler: Örgütsel amaçları gerçekleştirme ve köy okullarında çalışan öğitmen ve öğretmenlerin yaşamlarını kolaylaştırabilme yönünde yöneticilik rolüne; köylerde çalışan öğitmen ve öğretmenlere Köy Enstitülerinin vizyonu doğrultusunda coşkulu bir şekilde çalışmalarını sağlaması ve yaratıcılığı ve değişimi teşvik etmesi yönüyle liderlik rolüne; öğretmen ve öğitmenlerle birlikte çalışmaları, sorunları birlikte tespit etmeleri ve birlikte karar alıp eyleme geçerek eğitimsel amaçlara birlikte ulaşması öğretimsel rolüne; öğitmen ve öğretmenlere mesleki yardımlarda bulunması yönünden rehberlik rolüne; denetlediği okulların eğitimsel amaçları gerçekleştirmek için yaptıkları çalışmaları ve etkinliklerin yeterlilik düzeyi üzerine araştırma yaptıkları için araştırma uzmanlığı rolüne sahip olduklarını göstermektedir.

3.2. İlköğretim Müfettişleri

1930'lı yıllara gelindiğinde, Türkiye'deki yöneticilerin cumhuriyetin köylerde hala yankı bulmadığını görüp buna hayıflanmışlardır. 1935 yılına gelindiğinde Türkiye'deki 40000 köyün ancak 5400'ünde okul vardır (Altunya, 2014: 68). Oysa 3 Mart 1924'e kadar köylerin ve mahallerin tümünde gelenekleşmiş birer "mahalle mektebi" ve bunların hocası olduğu görülmektedir. Kapatılışlarının üzerinden on yıldan fazla zaman geçmesine rağmen bu mekteplerin yerine çağdaş "ilkokul" konulamamış, cumhuriyete yürekten bağlı yeterli sayı ve nitelikte öğretmen bulunamamıştır. Sınırlı sayıda açılan tarım ve sağlık okulları, iki köy öğretmen okulu (1926-1927) da arzu edileni verememiş, köyün beklediği adam yetiştirilememiştir. Atatürk'ün, çeşitli görevlere sınavarak getirdiği devrimci, işin ehli Milli Eğitim Bakanı Mustafa Necati'nin (1925-1928) öldüğü, Dr. Reşit Galip (1932-1933)'in de bir yıldan az kaldığı bakanlık görevinde daha çok 1933 *Üniversite Reformu* ile uğraştığı ve köycülük çalışmalarının yarım kaldığı görülmektedir.

Atatürk, 1935'te eski kurmaylarından Saffet Arıkan'ı Milli Eğitim Bakanlığına getirdiği, ondan önceliği "Köyde Eğitime" vermesini istediği, köylere yetkin öğretmen yetişinceye kadar askerde çavuşluk, onbaşılık yapmış olanlara öncelik vererek okuryazar köylü gençlerden köylerine önder ve geçici öğretmen (eğitmen) yetiştirmesini tavsiye ettiği görülmektedir. Saffet Arıkan'ın göreve gelişinden kısa süre sonra, kuramcılığı kadar uygulayıcılığı da başarılı bulunan ve o zaman tek köy kökenli eğitimcimiz olan İsmail Hakkı Tonguç'u İlköğretim Genel Müdürlüğüne getirdiği görülmektedir. Tonguç'un gözlem deneyimlerine dayanarak köyde eğitim hareketinde ilköğretim müfettişlerinin etkin rol oynayacaklarını düşündüğü anlaşılmaktadır. Dolayısıyla Tonguç'un, ilköğretim müfettişlerini yerlerinde görerek, onların yazdıkları yazıları izleyerek, 1935'deki köy incelemelerinde onlardan bazılarını yanında götürerek, bazılarını da köy incelemesi görevi vererek onları yakından tanımaya yönelik eylemlerde bulunduğu görülmektedir (Tonguç, 1938: 222-501).

1935'ten sonra, *Köyde Eğitime* önem ve hız verilmesi ilköğretim müfettişlerinin görev kapsamını genişlettiği ve denetim yöntemlerini de etkilediği görülmektedir. *Köy Eğitim Kurulları*'nın (1936) ve *Köy Enstitüleri* pilot uygulamasının (1937) başlaması, ilköğretim müfettişlerine yeni görevler yüklediği, köy okulları ile ilgili görev ve sorumluluklarının bu konuyla ilgili yasal ve yönetsel düzenlemelerde yer aldığı görülmektedir. Örneğin, 11 Haziran 1937 tarih ve 3238 sayılı Köy Eğitim Kurulları Kanunu, eğitim kurullarında ilköğretim müfettişleriyle ilkokul öğretmenlerinin görevlendirileceğini hükme bağladığı (m. 3) görülmektedir. bu yasanın uygulanmasıyla ilgili 23 Aralık 1937 tarihli yönetmelik¹ de köylere atanan eğitimcilerin "ilköğretim ispektepleri"² tarafından takip ve teftiş edileceğini belirtmiştir (m. 37). 13 Aralık 1938 tarih ve 6/11778 sayılı genelge, ilköğretim müfettişlerinin, eğitim adaylarını seçme konusunda görevli olduğunu belirtmektedir (İ.H. Tonguç Arşivi). Köy Eğitim Kurulları'nın yönetimi ve kursta eğitim ve öğretimin yürütülmesiyle ilköğretim müfettişlerinin görevlendirildiği görülmektedir.

17 Haziran 1938 tarih ve 6/5240 sayılı bir genelgenin ilköğretim müfettişlerinin köyde eğitimle ilgili görevlerini şöyle belirttiği görülmektedir (Dolay, 1956: 79-84):

1. Resmi ve özel ilköğretim kurumları ile ilgili işleri teftiş ve tahkik etmek,
2. İlkokullarda çalışan öğretmen ve eğitimcileri yetiştirmek için gereken işleri yapmak,
3. İlkokul binalarının yaptırılması ve okullara gereken eşyayı temin konusunda milli eğitim müdürlerine yardımda bulunmak,
4. Öğretmenlerin ders yılı içindeki mesailerine ait raporlar denetim formları şekline getirilecektir. Bu formlar, bakanlıkça gönderilecektir.
5. İlköğretim müfettişleri, bakanlığın izni olmadıkça teftiş, tahkik ve öğretmenlerin yetiştirilmeleri ile ilgili işlerden başka işlerde çalıştırılmayacaktır.

Bu genelgeye ek olarak çıkarılan 6 Mart 1939 tarih ve 6/2232 sayılı genelgede, söz konusu denetim formlarının defter halinde gönderildiği ve kullanım biçimi bildirilmektedir.

Bu yıllarda ilköğretim müfettişlerine başka denetim görevleri de verildiği görülmektedir. Örneğin, 22 Şubat 1940 tarih ve 6/2020 sayılı genelge ile Kızılay gençlik kollarının, 28 Mayıs 1940 tarih ve 86 sayılı Talim ve Terbiye Kurulu kararı ile kabul edilen yönetmelikte gezici köy demircilik ve marangozluk kurslarının denetimi de ilköğretim müfettişlerine verilmiştir.

Öte yandan köy enstitüleri sisteminde gerekli yasal ve yönetsel düzenlemelerden sonra birkaç gezici başöğretmenlik bölgesi bir müfettişlik bölgesi olarak oluşturulduğu görülmektedir. O yıllarda İlköğretim

¹Özgün adı: 3238 sayılı Köy Eğitim Kurulları Kanunu'nun Altıncı Maddesine Göre Tarım ve Kültür Bakanlıklarınca Kabul edilen Talimatname.

²O yıllarda "müfettiş" yerine bir süre Fransızca kökenli "ispekte" terimi kullanıldığı görülmektedir.

müfettişlerinin çoğunlukla Gazi Eğitim Enstitüsü Pedagoji Bölümü mezunu oldukları ve İlköğretim müfettişlerinin, bölgelerine giren işlerden eğitmen, öğretmen ve gezici başöğretmen kadar sorumlu oldukları anlaşılmaktadır.

Dolayısıyla Köy Enstitüleri sisteminde, Tonguç'un deyimıyla "kelle getirmeye memur" müfettişlerin mesleğin yüz karası olarak görüldüğü ve kanun ve yönetmelikleri, eğitim bilim ilkelerini göz ardı ederek otorite sahiplerinin isteklerine göre görev yapan, rapor yazıp fezleke (tahkikat evrakı) düzenleyen müfettişlerin eğitim kurumlarına en büyük kötülüğü yapan kişiler olarak değerlendirildiği görülmektedir. Ayrıca Tonguç 1935 muhtırasında (raporunda) bunların kökünün kazılması gerektiğini belirtmektedir.

4274 sayılı Köy Enstitüleri Teşkilat Kanunu'nun kabul edilmesiyle İlköğretim müfettişlerinin vali ve kaymakamlar tarafından hiyerarşik denetime tabii tutulması ve ast-üst ilişkisi nedeniyle denetim işlerinin bürokratik engeller nedeniyle niteliğinin düşmesi ve verimliliği sağlamak amacıyla bağlı oldukları enstitülerin hiyerarşisine alındığı, ilköğretim müfettişlerine teknik, yapı ve arazi işlerinde bürokrasi azaltmak için doğrudan doğruya ilçe idarecileri ile iletişim kurma yetkileri verildiği görülmektedir. Öte yandan Müfettişlerin eğitimin planlanması, araç-gereç temini hususlarında direkt enstitü müdürleriyle muhatap olma yetkisi verildiği görülmektedir. İlköğretim müfettişleri ile ilgili bir diğer reform ise müfettişlerin önceden bildirim vermek koşulu ile direkt Milli Eğitim Bakanlığı ile iletişime geçmesine imkan verilmiş olduğu görülmektedir (Kirby, 2012: 399 - 400).

Yalnız bu uygulama Köy Enstitüsü örgütü dışındaki müfettişlerin pek hoşuna gitmediği ve 4274 sayılı yasa yönetimde ilgili diğer yasaların bu yasaya uygun olarak değiştirilmemesi bazı olumsuzlukları da beraberinde getirdiği görülmektedir. Örneğin müfettişlerin, Milli Eğitim Bakanlığı dışındaki sorumlulukları nedeniyle, valiler tarafından her çağrılışında gitmelerini gerektirdiği ve 4274 sayılı yasayla birlikte ilköğretim müfettişlerinin geri kalmış ilçe ve bucak merkezlerini yerleşmesi bu yerleşim birimleri ile il merkezi arasında mekik dokumalarına sebep olduğu görülmektedir.

Milli Eğitim Bakanlığı, bölge ilköğretim müfettişlerinin şu hususlara dikkat etmesini ve ilköğretim müfettişleri tarafından yapılması kesinlikle önem arz eden işleri şöyle sıralamaktadır (MEB, 1944):

1. Müfettiş, bölgesine giren köylerin özelliklerini, bu köylerdeki okulların durumlarını, okullara devam edecek çocuklarla devam eden öğrencilerin sayılarını, çocukların köyden köye, aileden aileye göre değişen özelliklerini, ihtiyaçlarını sosyo-ekonomik durumlarını ve yeteneklerini iyi bilmelidir.
2. Müfettiş, bölgesinde çalışan ve çalışacak olan öğretmenlerin, öğretmenlerin ve köy eğitimi ve sağlığı alanında görev alacakların yetişme şekillerini, ülkülerini, özelliklerini bilmeli; köy toplum bilimi, köylü halk ve çocuklarla ilgili hayatsal psikoloji konularını kavramış durumda olmalıdır.
3. Müfettiş, görev alanı içerisine giren işleri organize etme yeteneğini kazanmış bulunmalı, halkı ve meslek mensuplarını, eğitim amaçlarını gerçekleştirme alanında çalıştırabilmelidir.
4. Müfettiş, idaresine verilen öğretmen ve öğretmenlerin yapmaları gereken işleri onlara örnek olacak şekilde yapabilmeli, onların karşısında aciz ve beceriksiz bir duruma düşmemelidir.
5. Müfettiş, hükümet cihazının işleyiş şekli hakkında esaslı bilgilere sahip bulunmalı, bu cihazın çarkları arasından çıkacak bir işin geçireceği safhaları önceden kestirerek o işin olumlu sonuçlanmasını sağlayacak tedbir almalıdır.
6. Müfettiş, bölgesinde yapılması gerekli işlere koşacağı meslektaşlara insanca hitap etmesini, onların mesleki, insanlık ve vatandaşlık hislerini uyandırmasını, bütün olayları soğukkanlılıkla karşılamasını, işe kattığı kimselere güler yüzle seslenmeyi bilmelidir.
7. Köyde yaşayan ve hayat tecrübesi olan bireyleri müfettiş tanımalı bunlarla bağlılıklar kurabilmeli, bunların bilgilerinden ve tecrübelerinden faydalanmayı bilmelidir.

Öte yandan İsmail Hakkı Tonguç'un Köy enstitüleri sistemi kurulmadan önce ve sistemin ilk yıllarında mevcut teftiş sistemini sürekli eleştirdiği görülmektedir. Tonguç'un bu müfettişlerle köyde eğitimin yürütülemeyeceği kanısında olduğu anlaşılmaktadır. Tonguç'un 1938 yılında çıkarılmasını sağladığı 3407 sayılı yasa ile ilköğretim müfettişlerine güvence sağlasa da onlardan beklenen verimin elde edilemediği görülmektedir. Köy enstitüleri sistemindeki anlayışa göre müfettiş, sadece olanları rapor eden biri değil, bizzat yürütme görevi de üstlenen dinamik bir öncü olmalıydı. Bunun doğal sonucu, yeni tip müfettiş yetiştirmek olduğu ve bu elemanların 1942 yılında açılan Hasanoğlan Yüksek Köy Enstitüsünden sağlama yoluna gidildiği görülmektedir.

4 Temmuz 1943 tarihli Yüksek Köy Enstitüsü talimatnamesine (m.2/b) göre, yüksek köy enstitüsü, köy enstitülerine öğretmen ve "köy enstitüleri mezunlarının çalışacakları köy bölgeleri için gezici öğretmen,

gezici başöğretmen ve (...) bölge ilköğretim müfettişi” yetiştireceği görülmektedir. Öte yandan bir taraftan yüksek köy enstitüsü denetim elemanı yetiştirirken diğer taraftan mevcut ilköğretim müfettişlerinin hizmet içi eğitim yoluyla yetiştirilmeye çalışıldığı ve sistemin gereksinim duyduğu yeni tip müfettiş tarzını benimsemeyen kişilerin bakanlık tarafından ikaz edildiği şehir okullarını denetleme görevi gibi başka görevlere verildiği görülmektedir. köyde eğitim ve köy enstitüsü hareketinin hızlandığı 1935-1946 yılları arasında mevcut müfettişleri yetiştirme ve onlara yeni misyon yükleme konusunda verilen hizmet içi eğitim Hasanoğlan Yüksek Köy Enstitüsü müdürü Rauf İnan tarafından şöyle ifade edilmektedir (İnan, 1988:274-275):

Bakanlığın buyruğuyla kırk ilköğretim müfettişi geldi enstitüye. O yıllarda köylerde okul yapımı seferberliği hızla sürüyordu. İlköğretim müfettişleri, gezici başöğretmenler bu seferberliğin subayları, komutanları idiler. Yapılanları anlayışlı gözlerle görmek, yanlışlara karşı önlemler almak onlara düşüyordu. Bu nedenle müfettişlerin yapı işlerinde yeterince görgüleri, bilgileri olmalı idi. Gezici başöğretmenler köy enstitülerindeki eğitim öğrencilerin kurslarında altı ay çalıştıkları, yapı işlerini izledikleri için bu alanda onların oldukça görgüleri vardı. Müfettişlere yapı işlerinde kısa sürede pratik bilgi, görgü kazandırmanın en kestirme yolu, onlara doğrudan doğruya bir köy okulu yaptırmaktı. Enstitünün üst yanında, köyün en yakınında -tasarı planı sanırım mimarlara yarışma ile yaptırılmış ve seçilmiş- tek derslikli ve işlikli bir köy okulunun yapımına başlandı. Yapının ustaları enstitüden öğrenciler, işçileri müfettişlerdi. Kısa sürede müfettişlerden de duvar örmeyi başarı ile yapanlar çıktı. Yapı işi bitince, denebilir ki, orada çalışanların hepsi geniş bilgi ve görgü kazanmışlardır. 1940’ların ilköğretim müfettişleri, gezici başöğretmenleri eğitim tarihinde belki benzeri olmayan bir köy okulu yapma seferberliğinin kahramanları idiler.(...)

Ancak burada biri husussa vurgu yapmak gerekiyor: 1946 yılından sonra köy enstitüsü sisteminin yozlaştırılmaya başlanması ile ilköğretim müfettişleri de 1936 öncesindeki klasik görevlerine döndürüldüğü ve görevlerinin kapsamında, niteliğinde değişiklikler yapıldığı görülmektedir. Ayrıca bu yıllarda ilköğretime denetim elemanı seçiminde ön öğrenimsiz bir uygulama ile “denetmen” adı verilen yeni bir denetim elemanı getirildiği görülmektedir. Tonguç’un çıkarılmasını sağladığı 1938 tarih ve 3407 sayılı yasa ve 1942 tarihli Köy Enstitüleri Teşkilat Kanunu ve Yüksek Köy Enstitüleri Talimatnamesi ile ilköğretim müfettişi yetiştirme işinin Gazi Eğitim Enstitüsü Pedagoji Bölümü, Yüksek Köy Enstitüsü ve yurt dışındaki nitelikli ve dengi okul mezunlarıyla sınırlanması denetim elemanlarının niteliğini arttırmış ve köy enstitüleri siteminde hedeflenen başarı yüksek düzeye çıkmıştır. Ancak ilköğretim müfettişleri yetiştirme kaynaklarının sınırlandırılması ile büyük bir müfettiş açığı belirmiş ve ihtiyaçların dayatması ve artan köy enstitüleri muhalefetliği ile merkezi yönetimin değişmesi ile 1938 ve 1942’de çıkarılan yasa ve yönetmeliklerin göz ardı edilerek yeni bir uygulamaya geçildiği görülmüştür.

Bu uygulama ile müfettişlerin niceliği artsa da niteliğinde büyük bir düşüş yaşandığı ve sistemde hem ilköğretim müfettişi hem de ilköğretime denetmeni adı verilen ilköğretim müfettişleri ile aynı yetki ve sorumluluklara haiz fakat adı “denetmen” olan ve özlük hakları ilköğretim müfettişlerine göre daha yetersiz olan yeni bir denetim elemanının ortaya çıktığı ve çift başlılığın başladığı görülmektedir.

Öte yandan bu değişiklikler ile köy enstitüsü çıkışlı öğretmenlere, bazı ilköğretim müfettişleri, çeşitli nedenlerle soğuk davranmışlar, hatta içlerinde gereksiz yere kusur arayanlar olmuştur. 1950’lerin ortasından sonra köy enstitüsü çıkışlı müfettişlerin sayısı artınca bu sorunun azaldığı görülmüştür (Şimşek, 1956; Öztürk, 2005; Karaca ve Karaca, 2007). Örneğin 1950’li yıllarda Pazarören Köy Enstitüsü mezunu Selahattin Şimşek’in³(1956) şöyle bir anısı olmuştur:

Batıdan bir müfettiş geldiğini, çok mağrur olduğunu, hiç kimsenin kahvesini içmediğini, köylerde birçok öğretmene zayıf rapor verdiğini daha o, köyüme gelmeden duymuştum. Bir cumartesiydi. Öğleden sonra da benim köyüme de geldiğini haber verdiler. Muhtarın evine girip ‘hoş geldin’ ettik. Ne bir şey sordu, ne de konuştu. Fakirhaneye buyurmasını teklif ettik, kısaca ‘hayır’ dedi.(...) sabah erkenden okula geldi. Öğrencileri sordu, ‘pazar’ olduğunu hatırlattık, ‘olsun’ dedi, ‘toplattırın bekçiye’. Bekçiyi saldı, yoldan tarladan beş-on öğrenci tutmuş aldı getirdi. Onlar sınıfta toplana dursun, müfettiş bizim defterleri istedi. Planlara bir şey diyemedi. Ders ve yoklama defterlerine etten püften kusurlar uydurdu. Öğrenci kütük defterini açtı; işte o zaman kıyamet koptu. Neden bazı

³Yetenekli ve genç bir yazar olan Selahattin Şimşek, Pazarören Köy Enstitüsü’nü 1944’te bitirmiş, Sivas’ın Gemerek ilçesinin Denli Köyünde on yıl öğretmenlik yapmış, Gazi Eğitim Enstitüsünün Pedagoji Bölümünde yükseköğrenimini tamamlamış, Hakkâri’ye ilköğretim müfettişi olmuştur. 5 Mayıs 1960 tarihinde at sırtında Omar Köyü İlkokulunu teftişe giderken Zap suyuna düşerek kaybolmuştur. *Hakkâri Dedikleri, Köycü Oktay* ondan bize kalan yapıtlarıdır.

öğrencilerin yaşları yazılı değilmiş? ‘efendim nüfus cüzdanları yok da...’ ‘nüfus cüzdanı olmadan okula nasıl alırsın?..’ köylülerin, altı yedi çocuk babası olduğu halde daha evlenme işlemini yaptırmadıklarından söz ettim. İlköğretim seferberliğinden habersiz gibi konuşuyordu. Bir takım notlar aldıktan sonra sınıfa girdi. Beşinci sınıftan bir çocuk kaldırdı tahtaya. Çocuğa ne sorduğunu, nasıl sorduğunu anlatamayacağım, sadece sonucu söyleyeyim: Çocuk(...) müfettişin ayağının dibine düştü. Yarım saatte zor sağaltabildik.

Yerlerinde oturan çocuklardan da sinir buhranları geçirenler, renk değiştirenler oldu. Müfettiş, ‘bunlar hep saralı mıdır, nedir?’ dedi. ‘hayır’ dedim. Ona da çok kızdı. ‘yemeğimiz hazır’ dedim, ‘başına çalınsin’ der gibi baktı ve sıvışıp gitti (...)

1950 yılında Selahattin Arıkan’ın “Bayacıoğlu” takma adıyla dile getirdiği başka bir ilgi ilginç teftiş anısı ise şöyledir (Arıkan, 1950):

(...) Şehir yolunun ta uzağından gelen bir arabayı gözlerimle köyüme kadar getirirdim de, araba ile geldiğine göre heybesinden haftalık dahi olsa gazete çıkaracak, yarım dinlenmiş bile olsa radyodan duyduklarını anlatacak, konuşacak birisinin çıkmasını beklerken, iner inmez, ‘Saat kaç? Okulu dağıttın mı?’ gibi sözlerle merhabalaşan bir müfettişle karşılaşınca ve daha iler giderek, caka halinde köylülere ‘ Öğretmeninizden memnun musunuz?’ şeklinde soğuk sualler sormaya başlayınca, tatlı bir bekleyişin getirdiği acı manzaraya bakarak üzüldür de Allah’ıma yalvarırdım: ‘ Yarab; müfettiş denilen şu varlıkları sevimli ve şirin kıl; öğretmeni anlayan, onu duyan meslektaşlar eyle, seveyim ve bekleyeyim onları’ diye (...) uykumuzu kaçırınca ne kazanıyorlar acaba.

Köy enstitüleri sisteminde ilköğretim müfettişliği ile ilgili ilgi çekici başka bir husus ise kadın ilköğretim müfettişleridir. Cumhuriyet rejimiyle başlayan kadın erkek eşitliği köy enstitüleri sisteminde karma eğitim uygulaması ile yerini almış ve kadın denetim elemanlarının Hasanoğlu Yüksek Köy Enstitüsü ve Gazi Eğitim Enstitüsünden yetiştirilmesine ile önem verilmiştir. Daha 1927 yılındaki müfettişlik kursunda on dört ilköğretim müfettişi adayı kadının yer aldığı görülmektedir. Ancak köy enstitülerinden sonra uzun yıllar yasal ve yönetsel düzenlemelerle kadın müfettişlerinin denetim sistemimizde yer almasının engellendiği görülmektedir.

3.3. Köy Enstitüleri Müdürleri

Köy eğitim sisteminin iş başında yetiştirme ve denetim alanındaki üst kurum Köy Enstitüleridir. Her enstitünün 2-4 ilden oluşan bir kesimi vardır. Enstitüler kesimlerine giren bütün köylerin eğitiminden birinci dereceden sorumludur. Bu sorumluluk enstitü kurulur kurulmaz başlar. Önce tamamı 1955-1956 eğitim öğretim yılına kadar okula kavuşacak köylerin okullaşma planı yapılır. Böylece hangi köye hangi yıl okul yapılacağı ve o okula hangi öğretmenin gideceği öğretmen adayının enstitüyü bitirmeden en az iki yıl önce belirlenir (Aydoğan, 2006).

Köy Enstitüsü müdürleri, kesimlerine giren köylerde çalışan eğitmen, öğretmen, gezici öğretmen, gezici başöğretmen ve bölge müfettişlerine ellerinden gelen bütün araçlarla gereken yardımı anında yaparlar ve onların işlerini takip ederler.

Enstitüler mezunlarını tayin oldukları yerlerde yalnız bırakmamıştır. Onları gezici başöğretmen veya ilköğretim müfettişlerinin denetimleri ile takip etmiş, eksik oldukları konuları tamamlamalarına yardımcı olmuşlardır.

Köy Enstitüleri, köy öğretmenlerine mesleki yardımda bulunan onlara danışmanlık yapan, her istediklerinde yanlarında olan enstitü öğretmenleri ve yöneticileri vardı. Öğretmenlerden gelen istekler, müfettişlerin anlattığı ya da enstitülerin kendi saptadığı sorunların çözümü için zaman zaman köylere gidip öğretmenlerle birlikte çalışarak, onlara malzeme götürerek hem işler yapıyor hem de bu yolla öğretmen denetlenmiş oluyordu. Örneğin öğretmen köyde kuracağı koruluk ya da bağ bahçe için yardım alma gereksinimi duyarsa, enstitü tarım öğretmeni yanına bu işi iyi bilen öğretmenlerden alarak o köye gidip öğretmeni ve köylüyü aydınlatmak ve iş olarak yardım etmek için bir iki gün köyde kalabiliyorlardı. Enstitüden fidan ve araç-gereç götürebiliyordu (Türkoğlu, 2009: 491).

Turan (2009)’ın Akpınar Köy Enstitüsü 1945-1946 mezunu Osman Çakır ile görüşmesinde Çakır, Akpınar Köy Enstitüsünden mezun olup, tayin edildikten sonra Akpınar Köy Enstitüsü ile bağlarının hiç kopmadığını, okulun onları takip ettiğini şu sözleri ile ifade etmiştir:

Öğretmen olduktan sonra Akpınar Köy Enstitüsü'nden hiç kopmadım. Akpınar Köy Enstitüsü peşimizdeydi. Köyleri geziyorlardı, gezici başöğretmenler gelip bizi kontrol ediyorlardı. Rapor vermiyordu ama aynı bir müfettiş gibi eksiklerimizi gördüğü zaman tutuyordu kolumuzdan "Sen daha okulu bitirememişsin, gel bakalım" diyordu. Öğretmeni alıyordu okuldan, Akpınar Köy Enstitüsü' de okuyan son sınıf öğrencilerinden onun yerine okula veriyordu. 2-3 ay o öğretmen bir daha okuyordu, eksiklerini tamamladığında geri gönderiyordu. Hatta ben Hasan Özgür ile Toptepe'de staj yaparken bir gün Enver Kartekin bizi çağırıldı. Amasya'nın Çulpara köyünde Veli isimli bir öğretmen varmış, Veli, başarısız olmuş, bize oraya gideceksiniz dedi. Bize, pirinç, üzüm, yağ, Şeker, tuz verdiler. Onları arabaya yüklediler, bizi Amasya'ya götürdüler. Amasya'dan sonra o köye araba çıkmıyordu. Bize verdikleri erzakı nasıl taşıyacaktık? O zamanlar kıtlık da vardı. Onların hepsini sattık orada, çok da güzel para kazandık. 3 ay o köyde kaldık, bize köylüler çok iyi baktılar. Yani Akpınar Köy Enstitüsü öğretmeni yetiştirip okula gönderince, ne yaparsa yapsın, ne olursa olsun demiyordu. Öğretmenlik yaptığımız okulları kontrol altında tutuyordu. Başarılı oluncaya kadar takip ediyorlardı (Turan, 2009:215).

Yine Arifiye Köy Enstitüsü müdürü Balkır Köy Enstitülerindeki sıra dışı denetim anlayışını şöyle ifade ediyor:

Öğretmenin köyde yalnız olmadığı, tüm enstitünün onun arkasında olduğu kanısını yaratmak denetim anlayışının başında geliyordu. Hazırlanan 5 yıllık plan çerçevesinde saptanan işleri yapmakta kararsızlığa düşerlerse, bunların nedenlerinin araştırılması ve olumluya çevrilmesi için Enstitü ona yardımcı olacaktı. Onun için öğretmenler köye giderken aşağıda örneği görülen formu doldurup, üç ayda bir enstitüye göndermeleri istenmişti. Bu iş için enstitüde bir büro kurulmuştu. Bir enstitü öğretmeni bu işi yürütüyordu. Köy öğretmenlerinden üç ayda bir gelen raporları inceler hemen üstünde durulması gerekenleri yönetime bildirerek gereğinin yapılmasını sağlardı. Ortak sorunlar saptanır, gerekirse tüm kesim köylere yardım etmek için öğretmen- öğrenci, araç- gereç götürülür, sorunlar yerinde çözümlenirdi. Böylece öğretmenin yanına hizmet götürerek iş içinde yetişmesi de sağlanıyordu (Balkır, 1974:408).

3.4. Kesim Denetmenleri

Köy Enstitü bölgesindeki köy, eğitimci, öğretmen, gezici öğretmen, gezici başöğretmenler ve ilköğretim müfettişleriyle Köy Enstitülerinin bir bütün oluşturarak görev yapabilmeleri için bağlantı sağlayan kişilerdir. Köy Enstitü müdürlüklerine bağlıdır (Aydoğan, 2006: 75).

Kesim denetmenleri Hasanoğlan Yüksek Köy Enstitüsü çıkışlılar arasından atanıyordu. Onların görevi, enstitü kesimine giren illerin köyleri arasındaki ilköğretim çalışmalarını eşgüdüm içinde götürmektir. Bunun için yönetici, öğretmen ve öteki denetçiler arasında işbirliği sağlıyorlar, onlara rehberlik ediyorlardı. Enstitü onların kesim merkeziydi. Onlar daha okulda iken bu iş için yetiştirilip, gerekli donanımı kazanıp bu alanda iki ay staj görüyorlardı. Tonguç Kesim Denetmenlerine köy eğitim sistemini denetiminde özel önem veriyordu. Tonguç enstitü sisteminin yönetim ve denetimini giderek Yüksek Köy Enstitüleri çıkışlıların eline teslim etmek istiyordu. Bu yapılabildiği gün işlerin büyük çapta çözüme kavuşturulacağına inanıyordu. Her iki yönden de buna ivedilikle gereksinim duyuyordu. Onlar okulların yapımı, donanım gibi konularda iş içinde deneyimli olduklarından bir yerden emir gelmesini beklemeden işleri yürütüyorlardı (Türkoğlu, 2009: 491).

3.5. İlçe Ve İl İlköğretim Müdürleri, Kaymakamlar, Valiler

Kaymakamlar ve valiler mülki idare amiri olduklarından diledikleri zaman denetleme yapabilirler, diledikleri şekilde yardımcı olurlar. İlçe Milli Eğitim Müdürleri ilçede bulunan bütün okullar ve MEB'in yönetimlerine verdiği diğer kurumlar gibi köy okullarının da yönetim işleri ile ilgilenirlerdi. Milli Eğitim Müdürlükleri, illeri içinde bulunan tüm okullar ve milli eğitim kurumları gibi köy okullarını da yönetir, gözetir ve denetlerdi. Valilik, tarım müdürlükleri, köy okullarının tarım işlerini denetleyebilirler ve denetleme sonuçlarını MEB'e bildirdikleri görülmektedir.

4. KÖY ENSTİTÜLERİNDE DENETİM UYGULAMALARI

Köy enstitüleri deneyiminde öğretmenler mezun olmadan iki sene önce hangi köye tayini çıkacakları belirlenir ve o köy öğretmen gelmeden okulunu ve öğretmenin lojmanını yapardı. Ayrıca öğretmen enstitülerden mezun olup köye atandığında bir sandık kitap ve mezun olduğu yan branşlara göre köyde işine yarayacak alet, araç gereç ile köyde örnek çalışmalar yapmak üzere Ziraat Bakanlığında damızlık, tohum

üretimde yararlı alet ve araç-gereçler verilirdi. Öğretmelere örnek tarım yapacağı bir tarla verilirdi. Köy enstitülerinde öğretmen adaylarının eğitimleri boyunca gerek pedagojik formasyon gerekse de köylüyü kalkındıracak modern tarımı öğrendiklerinden gittikleri köylerde köyün lideri durumda olurlardı.

Öte yandan enstitü çıkışı öğretmenlere yapacakları işleri denetimden ziyade iş başında yetiştirme, köylerde yalnız olmadıkları hisleri uyandırma mesleki yardımlaşma amacıyla köy okullarına giden enstitü müdürleri ve gezici baş öğretmenler sürekli öğretmenin yanında olurlardı. Çağdaş eğitim denetiminde öğretmenlere kendilerini kanıtlayabilme imkânı tanımın anlayışı köy enstitüsü yıllarında öğretmenlerden köyde beklenen işlevlerini geliştirecek yolları kendilerinin bulmaları için her türlü şartlar ve eğitimler sağlanırdı. Bu durum çağdaş denetim anlayışıyla birebir örtüşürdü.

Ayrıca günümüz Türkiye’inde teftiş ve rehberliğin aynı kişilerce yapılması çağdaş denetim anlayışına ters bir uygulamadır. Çünkü teftiş, teftiş yapan kişi(müfettiş, denetmen, denetçi, kontrolör vb) ile denetlenen arasında soğuk ilişkilere neden olmaktadır. Öte yandan rehberlikte ise rehberliğin doğası gereği kişiler arasında koşulsuz saygı, sevgi ve kabul ilişkisinin olması ve kişinin kendisine rehberlik yapan kişiye açması ve karşılıklı güvene dayalı bir ilişki vardır. Teftiş yapan kişinin rehberliği yapan kişi ile aynı olması çağdaş eğitim denetiminin doğasına aykırı bir durum olarak denetlenen ile denetleyen arasında sağlıklı bir iletişim ve ilişki kurulmasını engelleyen bir durumdur. Köy enstitüleri sisteminde rehberlik ve iş başında yetiştirme görevi ile mentörlük görevini üstlenen gezici başöğretmenlerin olması ve gezici baş öğretmenlerle köy okulunda görev yapan öğretmen ve öğretmenler arasındaki karşılıklı sevgi ve saygıya dayalı güçlü bir iletişimin olması teftiş görevinin müfettişlere verilmesi ile teftiş ve rehberlik yapan kişilerin ayrılmasına ve o günlerde çağdaş bir denetim anlayışı sergilenmesini sağlamaktadır.

Köy enstitüsü müdürlüğü, herhangi bir lise müdürlüğü, herhangi bir öğretmen okulu müdürlüğü gibi değildir. Onlar gibi enstitü müdürleri de kendi enstitülerinin günlük işleri ve sorunlarıyla uğraşıyorlardı. Bu uğraşlarında birçok giderlerini kendi yaratacakları kaynaklarla karşılamak bir yana köy enstitülerinin bölgesel kurumlar oluşları nedeniyle de daha kapsamlı bölgesel görevleri vardı. Bu iki görev üstelik savaş yıllarının o yokluklarla dolu yıllarında ancak olağanüstü çalışma ile yerine getirilebilirdi. Öyle olduğunu görüyoruz. Enstitü müdürlerini Tonguç eğitim düzeyi yüksek, ilköğretim seferberliğine inanmış, demokratik kişilik özelliklerine sahip ve daha önce birlikte çalıştığı kişiler arasından seçmiştir. Bu yüzden enstitü müdürleri cumartesi toplantıları ile bir hafta boyunca enstitülerde aksayan yönlerin öğrenciler tarafından yapılan eleştirileri olgunlukla karşılayan ayrıca kendisinden kaynaklanan hatalar için de öğrencilere hesap veren sürekli denetim yapan ve yaptığı çalışmalarda bakan, ilköğretim müdürü, diğer denetçiler ve öğrenciler tarafından denetlenen kişilerdir. Denetim işini sevmeyen enstitü müdürleri zaten enstitülerde uzun süre barınamamışlardır. Enstitü müdürleri bir taraftan kesimine giren köylerdeki öğretmenleri denetlerken bir taraftan da bu öğretmenlere yardım götürmekte işini savsaklayan ya da öğretmenliği beceremeyen köy okulu öğretmenlerini tekrar enstitülerde eğitime almaktadırlar. Enstitü müdürlerinin gerek enstitülerde ve gerekse enstitü kesimine giren köylerdeki öğretimin iyileştirilmesi, öğretmenin yalnız olmadığı hissi uyandırılması ve öğretmenin iş doyumunun artırılması, öğrenen bir köylü toplumu yaratılması şeklinde bir denetim anlayışı benimsemişlerdir.

4.1. Köy Enstitülerinde Denetim Bilinci

Köy enstitülerinde öğrencilere kazandırıldığı gibi müfettişler; kendi kendini yönetme, bilgiyi iş içinde öğrenme gibi çalışmaları kendi yaşamında tatbik edememiş ise tarımda ve teknikte olduğu gibi bu kurumları eğitim bilimi ilkelerine göre denetleyebilmesi de mümkün olmadığı; işin içinde yoğrularak yetişmemiş bir denetçiyi köy okullarında ya da enstitülerde örnek çalışma yaptırılmayacağı görüşü benimsenmiştir. Eğitimi bu yönden yeterli olmayan bir denetçinin yaptığı denetim, ambardaki yiyecek miktarını saymak, geçimsizlikleri tahkik etmekle sınırlı kalacağı düşünülmektedir. Köy enstitüleri sisteminin denetim anlayışının temelinde, eğitimi asıl geliştirecek olan denetçilerin öğretmenlere eğitim öğretim yönünde yapacakları rehberlik ve yardımlar olduğu görülmektedir. Denetçinin kendisini bu anlamda yetiştirmek için sürekli çaba harcamalı, eğitim öğretimdeki bilimsel gelişmeleri ve yeni yayınları izlemesi gerekmektedir. Örneğin bir köy okuluna giden müfettiş tartışmalı bir dersi ya da öğrenci toplantısını eğitsel ilkelere göre yönetecek yönlendirecek çapta değilse, matematik dersini iş içinde yapmanın örneğini veremeyecekse öğretmene nasıl bir rehberlik edecek, onun yaptıklarını nasıl değerlendirecektir (Tonguç, 1998: 641). İsmail Hakkı Tonguç, Anadolu’nun dört bir yanındaki enstitüleri ve köyleri adım adım dolaşarak, enstitülerde ve köylerde yeteri kadar kalarak bu işleri yaparak, böyle bir denetçiliğin örneğini onlara göstermektedir.

Köy enstitüleri denetim sisteminde Tonguç'un üstünde durduğu bir diğer önemli husus ise denetim görevini yapanların görev yerlerine hızlı bir biçimde ulaşabilmeleri ve orada çalışanlara sık sık yerinde hizmet vermeleriydi. Bu nedenle yolları müsait olan yerlerdeki denetçilere motorlu taşıt sağlanmasını istemektedir. Gezici başöğretmenlerden bakanlık müfettişlerine kadar tüm denetçilere motorlu taşıt sağlanmasını ve onların kendilerine verilen bölgelerin işlerinden sorumlu tutulmasını istediği görülmektedir (Türkoğlu, 2009: 492). Tonguç'un ifadesiyle kuyruklu yıldızın görünüşü gibi herhangi bir okulda yılda bir kez görünecek denetçilerin yapacağı teftişle işlerin hakkında gelinemeyeceğini düşündüğü anlaşılmaktadır. Bu hususta araç bulmak kadar araçları kullanacak denetçilerin bulunması da söz konusu olduğu; Enstitü çıkışlı kesim müfettişlerinde böyle bir sorun olmadığı anlaşılmaktadır. Çünkü bunların büyük bir çoğunluğu motosiklet ve jip kullanmayı bildikleri görülmektedir. Onlara cip veriliyor ya da o ilin taşıtı kullandırıldığı; ancak Gazi Eğitim Enstitüsü çıkışlı müfettişlerin böyle bir kazanımı olmadığı anlaşılmaktadır (Tonguç, 1998: 642).

Öte yandan köyde eğitimi denetleme konusu, ayrıcalıklı birkaç insanın hiçbir sorumluluk almadan yılda birkaç kez okullara uğramasıyla yapılabilecek bir iş olmadığı düşünülmektedir. Denetleyici de tıpkı denetlenen gibi kendi kesim, ilçe veya bölgesinde aksak giden ilerden sorumlu tutulması; bölgesinde kurumların gelişmesini sağlayıcı önlemleri doğrudan alma yetkisine sahip olması gerektiği düşünülmektedir (Tonguç, 1998: 642). Bu görevin bir başka boyutu ise, verilen raporların eskiden olduğu gibi dosyalarda kalmaması gerekmektedir. Çünkü Tonguç'a göre Köyde eğitim çalışmalarının böyle bir savsaklamaya tahammülü olamazdı. Denetçilerle yürütücü makamlar arasında öyle sağlam işbirliği olmalıydı ki gerekli işler hemen yerinde yapılması, yazıp çizmeye gerek kalmadan, konuşma ya da telefonla denetleyici tarafından çözüme kavuşturulması gerekmektedir (Türkoğlu, 2009:492).

Denetim kurumuna ve işleyişine eğitim bilimsel bir anlayış ve içerik kazandırmak için köy enstitülerinde il ve ilçe merkezlerinde, bölge okullarında onların çalışmalarını izleyip düzene koyacak kurullar oluşturulduğu görülmektedir. Enstitü yönetimleri, kendi kesimlerinin ilköğretim müfettişleri, bölge okulu başöğretmenleri ve gezici başöğretmenler köylerin denetleme işlerinde etkin rol almazlarsa, kendi yetkileriyle söz sahibi olmazlarsa köyde eğitim işlerini eğitim bilimleri ilkelerine uygun olarak yürütmek kolay olmadığı anlayışı hâkimdi. Çünkü 'aksayan işlerin niçin, ne zaman, hangi nedenle aksadığı vaktinde anlaşılmaz ve bu aksaklıktan kimin sorumlu tutulacağı kestirilemez' görüşü benimsenmiştir (Tonguç, 1998: 643). Böyle bir tutumun, her zaman sorumsuzluğa yol açabileceği; be nedenle köy enstitüleri sisteminde denetçilerin aktif rol ve sorumluluk alması sağlandığı görülmektedir. Çünkü önceki dönemlerde ilgililer "bu işi köyde kim gelip görecektir, kim anlayacak, iş işten geçtikten sonra anlasalar ne çıkacak" dediklerinden eğitim sistemi sağlam temellere oturtulamamıştır (Türkoğlu, 2009: 492). Önceki dönemlerin teftiş anlayışının bu şekilde olduğu görülmektedir.

Öte yandan köy enstitülerinde müfettiş ve gezici başöğretmen yetiştirme görevi de bulunan Hasanoğlan Yüksek Köy Enstitüsü, denetmen adaylarının iyi yetişmesi ve denetleme bilinci oluşması için müfettiş adaylarını okulun bitmesine son 1,5 ay kala gezici başöğretmenlik ve müfettişlik stajı yapmaları için köylere göndermiştir (Apaydın, 2012: 167). Denetmen adayları bu staj ile köyleri dolaşır, köy öğretmenin sorunları ile ilgilenir, öğretmeni teftiş eder, yapılmış ya da yapılmakta olan okulların gelişmesine yardımcı olur, İlköğretim seferberliğinin gerçekleşmesi için köylerde çalışmalar yapmıştır. Çifteler Köy Enstitüsü ve Hasanoğlan Yüksek Köy Enstitüsü mezunu Talip Apaydın müfettişlik stajı ile ilgili bir anısından şöyle bahseder (Apaydın, 2012: 167-168):

Ben Çayırhan-Nallıhan yöresine gönderilmiştim. Köy okullarını görecektim. Köy öğretmenlerinin çalışmalarını denetleyecektim, yapılmakta olan okulların çabuk ilerlemesi için önlemler alacak durumlarını kaymakamlığa, köy enstitüsü müdürlerine, milli eğitim müdürlüğüne bildirecektim. İçimde çalışma tutkusu ülkü ateşi vardı. Yalnız taşıtlara binecek param yoktu. Bu işten belirli bir ücret alacaktık ama staj devresinin sonunda mümkün olacaktı. Ne zarar elimde ucuzundan bir evrak çantası içinde Sait Faik'in o güne kadar yayımlanmış kitapları- çünkü Sait Faik'i bir türlü doğru dürüst okuyamamıştım. o yaz keşfedecektim- yayan çıktım köylere. On sekizinde on dokuzunda genç bir öğrenciydim. Yürüyüp varıyordum bir köye. Muhtar odasını soruyordum. Selam verip "ben müfettişim muhtar" diyordum. Adam yukardan aşağı inanmaz inanmaz bir bakıyordu, bu ne biçim müfettiş gibilerinden. Biz Gogol'un Müfettiş 'ini oynamışız, durur muyum başlıyordum, yukardan yüksekte atmaya. Okullar şöyle olacak, okullar böyle olacak, okulu gözümüz gibi koruyacağız. Ağaçlara bakacağız, hiçbiri kurumayacak. Kaymakamla görüştüm, köy bütçesinde şu kadar ödeneğiniz varmış, kaç lira harcandı bakalım, ne alındı, öğretmen nerede, çağırın hele.... Muhtar inanmaya başlıyordu." hele acele etme bey, dinlen önce. Bir soğuk ayran iç." "yok önce görev...."

Müfettiş adaylarının staj boyunca çevre incelemeleri yapıp okulu gezdikleri ve eksiklikleri tespit edip defterlerine yazdıkları; Öğretmenlere rehberlik ettikleri; uygulamalı olarak müfettişliği öğrendikleri görülmektedir. Yüksek köy enstitüsünde denetmen adayları öğrendikleri teorik bilgileri ile uygulama becerisini geliştirdikleri anlaşılmaktadır.

4.2. Köy Enstitülerinde Denetleyen ve Denetlenen İlişkileri

Köy okullarında görev yapan eğitimci ve öğretmenler, muhtarına varıncaya kadar bu işlerle ilgili olanlar hiç beklenmedik bir zamanda denetçilerin çıkıp geleceğini hep akılda tuttıkları; ancak bundan tedirginlik duymadıkları; aksine denetçinin kendilerine getireceği yardımı bekledikleri görülmektedir. Ayrıca öğretmenlerin denetçilere sık sık sorular sordukları onların da bu sorulara bıkmadan cevaplar verdikleri görülmektedir. Köy enstitülerinin getirdiği denetim sistemi ile denetleyenlerle denetlenenler arasında bir sevgi saygı kavuşma beklentisi yaratıldığı görülmektedir (Aydoğan, 2011). Tonguç köy enstitülerinde örnek denetim ilişkisini şahsında yaratmış; Tonguç köylere ve enstitülere hep özleyerek gitmiş onları da kendini özlemle beklerken bulmuştur. Onun gidiş gelişlerine alışan kimi köylülerin ”ne zaman gelecek genel müdür?” diye sormaya başladıkları görülmektedir (Türkoğlu, 2009: 493).

Öğretmenin köyde yalnız olmadığı tüm enstitünün onun arkasında olduğu kanısını yaratmak denetim anlayışının başında gelmektedir. Enstitü ile mezunları arasındaki bu ilişkinin en önemli yararı, son derece olumsuz koşullarda görev yapan köy öğretmenini yalnızlık duygusundan kurtarmaktır. Çoğu bugünkü ölçülerle “çocuk” sayılacak 17-18 yaşlarında ağır sorumluluklar altına sokulmuş yeni mezun köy öğretmenlerinin, büyük bir desteğe gereksinmesi olacağı açıktır. Sistem, tüm gücüyle bu gençlerin yanındadır. Ancak, bu ilişkinin Yücel ve Tonguç’un görevden uzaklaştırılmasıyla, 1946 Ağustos’undan sonra kopmuştur. Öte yandan hazırlanan beş yıllık plan çerçevesinde öğretmenler, saptanan işleri yapmakta kararsızlığa düşerlerse bunların nedenlerinin araştırılması ve olumluya çevrilmesi için enstitü öğretmenlere yardımcı olacaktı. Onun için öğretmenlerin köylere giderken bir form doldurdıkları ve bu formu 3 ayda bir enstitüye gönderdikleri görülmektedir. Bu iş için enstitüde bir büro kurulduğu; bir enstitü öğretmenin bu işi yürüttüğü anlaşılmaktadır. Bu büronun köy öğretmenlerinden 3 ayda bir gelen raporları inceleyerek hemen üstünde durulması gerekenleri yönetime bildirerek gereğinin yapılmasını sağladığı görülmektedir. Ortak sorunların saptandığı; gerekirse tüm kesim köylere yardım etmek için öğretmen, öğrenci ve araç-gereç götürülerek sorunların yerinde çözüme kavuşturulduğu görülmektedir. Böylece öğretmenin yanına hizmet götürerek iş içinde yetişmesi de sağlandığı anlaşılmaktadır (Balkır, 1974: 408).

Öğretmenler çoğunlukla kendi köylere ya da yakın köye atandıklarından, köye yerleştiklerinden, gelenleri iğreti bir memur gibi değil köyün sakinlerinden biri gibi karşıladıkları anlaşılmaktadır. Kimi öğretmenlerin gelen denetçi ve sorumlulardan enstitü yönetiminden beklenmedik istekleri olduğu görülmektedir. Aksu Köy Enstitüsü ve Hasanoğlu Yüksek Köy Enstitüsü mezunu Pakize Türkoğlu bir anısında bu durumla ilgili şöyle bahsetmiştir (Türkoğlu, 2009:494):

Aksu Köy Enstitüsü müdürü yanına müzik öğretmeni Mehmet İnal ve Milli Eğitim müdürünü de alarak Elmalı ve Korkuteli köylere grup denetimine çıkmıştı. Yeltenli Kamile öğretmen okulun temizliği çocukların üst başlarının düzgünlüğü ile milli eğitim müdürünü şaşırtmıştı. Tüm öğrencilere beyaz yakalı önlükler dikmişti. Ucuz bezlerden işlenmiş temiz masa örtüleri vardı orda burada bir ara bahçede müzik öğretmenine öğretmenin çocukları ziraat Marşını öğretir misiniz? Lütfen dedi. Öğretmenin istediği milli eğitim müdürünün garibine gitmişti. Ama onlar bahçede dolaşırken müzik öğretmeni sınıfa girip öğrencilere Ziraat marşını hemen öğretmiş ve bildikleri şarkıları söyletmişti, enstitü müdürü dönerken bir isteği olup olmadığını sordu öğretmene o hiç çekinmeden iyi bir köpeğe gereksinimim var direktörüm dedi. Milli eğitim müdürü buna çok şaşırdı. Şaşılacak bir şey yok dedi enstitü müdürü dağ başında bir okul ana kız bu evde yalnızlar. İyi ki bekçi istemedi diye güldü. Milli eğitim müdürü köpeğinin birini elden çıkarmak isteyen arkadaşını anımsayarak “ben göndereceğim sana iyi bir bekçi” dedi öğretmene birkaç gün sonra köye bir jip geldi okula doğru gitti. Tanmadığı biri öğretmene bir köpek teslim edip geri döndü. Öğrenciler hemen başına toplanmaya başladılar. Öğretmenin çok güzel bir köpek dediler. Okulun bir köpeği olmuştu.

Dönemin Milli Eğitim Bakanı Hasan-Âli Yücel’e göre “Enstitülerin başarıları muhitlerine yapabildikleri tesir ve yardımların tesir ve miktarlarıyla ölçülmelidir.”

4274 sayılı yasanın 38. maddesinin açıklaması şöyledir. Köy Enstitüleri Müdürlüklerinin ellerindeki bütün vasıtalarla kesimlerinde çalışan eğitimci, öğretmen ve ilköğretim müfettişlerine yardım etmeleri lazım gelmektedir. Bütün vasıtalar deyince enstitü ve eğitimci kursundaki maaşlı, ücretli kadroda çalışanlarla,

enstitünün ziraat, sanat, sıhhat ve kültür teşkilatındaki alet, vasıta ve malzeme ile öğrenciler topyekün anlaşılmalıdır. Yapılması gereken yardımlardan da köy okullarında çalışanların şahsi ve ailevi, sıhhi durumlarından tutarak öğrencinin, okulun ve köylünün bu kanunla ilgili her türlü ihtiyaçlarının göz önünde tutulması kastedilmektedir. Köy Enstitüsü Müdürlükleri düşündükleri bu yardımları kimseye danışmadan yaparlar. Bu faaliyetlerini aylık iş raporlarında tespit ederler.

Enstitü yönetimlerinin mezunlarla ilişkileri yasa maddeleri olarak kalmamış, işlevsel hale gelmiştir. Bunu müdürlerin Tonguç'a yazdıkları mektuplardan anlıyoruz. Şerif Tekben 25/05/1945 günlü mektubunda "Mezunların dörtte üçünün durumu tarafımdan en az üçer defa yerlerinde tetkik ve tespit edilmiştir. Ayrıca kendileriyle yaptığım sayısı bini geçen mektuplarla haberleşme neticesinde çalışma derecelerini öğrenmiş bulunuyorum." der.

Şevket Gedikoğlu 18/06/1945 günlü mektubunda; "Şu anda Niğde'deki öğretmenlerimizin durumlarını incelemek ve bu yıl mezun olacakların hazırlıklarını görmek ve kolaylaştırmak üzere bir öğretmen arkadaş köy köy dolaşmaktadır" diye yazar.

Ömer Uzgil 06/08/1945'te; "Isparta köylerinde çalışan mezunlarımızın hepsini köylerinde gördüm. Burdur'da çalışanları da öğretmen arkadaşlarım gördü. Onların daha çok görülmesi, işlerinin daha yakından takibi hem onların vazife başında olgunlaşmalarını sağlayacak hem de işlerinin verimini artıracaktır." diye yazar.

4.3. Köy Enstitüleri Sisteminde Denetimde Kullanılan Yöntemler

Köy enstitüleri sisteminde eğitim tarihimizde daha önce görülmeyen bir denetim yöntemi "mektupla denetim" yapıldığı bu mektupların eğitim ve öğretmenleri hem iş başında yetiştirme hem de ücra köylerde yalnız olmadıkları ve bunlara moral-motivasyon amacı ile gönderildiği görülmektedir. Enstitülerde bir diğer denetim yöntemi ise önceden belirlenen ölçüte göre yapılan denetimlerdir. Köy enstitülerinde mektupla denetim uygulamasına bakıldığında şu bilgilere ulaşılmıştır.

4.3.1. Mektupla Denetim

Köy enstitülerinde önemli ve eğitim tarihimizde ilk ve tek olan bir denetim yöntemi vardı: o da mektuplaşmaydı. Mektuplaşma, köy enstitülerinde ulaşım şartlarının ve imkânlarının kısıtlı olduğu bir dönemde rehberlik, denetim, yönetim ve gözetimde gerekli bir yöntem olarak uygulanmaktadır. İsmail Hakkı Tonguç'un enstitü müdürlerine, enstitü müdürlerinin ve gezici başöğretmenlerin öğretmenlere yazdığı mektupların; rehberlik, eğitim ve öğretimde görülen aksaklıklar, yapılan işler, işlerin gerçekleşme düzeyi ve karşılaşılan güçlüklerin nasıl üstesinden gelineceğinin/gelindiğinin tespiti, teftiş ve denetim gibi işlevleri vardır.

Mektuplarda bazen resmi olarak denetim raporlarına yazılamayacak ama savaş yılları oluşu, kıtlık, karaborsa ve bürokratik engeller nedeniyle zor durumlarda kalınarak (yasaları zorlayarak) yapılan icraatlara yer verilmiştir. Bu davranışlarında özel çıkar sağlamak gibi bir düşünce olmadığından açık açık mektuplarda belirtmişler bu nedenle kovuşturmaya uğramadıkları anlaşılmaktadır. Enstitü müdürlerinin muhtelif zamanlarda Tonguç'a yazdıkları mektuplarında yapılan kanuni zorlamalar şu şekilde yer almıştır (Aydoğan, 2006: 163-165):

Kolçak'ın 25.10.1941 tarihli mektubunda "Zamanın nezaketi alış veriş işlerimizde formül dışı iş yapmamıza bizi mecbur etmektedir."

Balkır'ın (tarihsiz) bir mektubunda "hükümetin kereste işi işas etti. Biz gene geçen seneki gibi kaçakçılıkla işi halledeceğiz."

Soysal'ın 10.03.1938 tarihli mektubunda "dikiş makinelerinin parasını gizlice pamuk ve malzeme satıp da ödeyeceğim."

Doğan'ın 17.03.1940 tarihli mektubunda "birkaç aydan beri hademe ücretiyle birkaç marangoz çalıştırıyoruz." yazmıştır.

Resmi yazışmalar ne kadar iyi yürürse yürüsün, bürokrasinin çapına sığmayacak kadar işlerin hızına yetişmek, çalışmalarını koordine etmek ve rehberlik yapmak için Tonguç'un kullandığı yöntemlerden biri de gerekli yerlere kuş gibi ulaşan eğitim yüklü mektupların olduğu anlaşılmaktadır. Enstitü yönetici ve öğretmenlerine, vali ve kaymakamlara, milli eğitim müdürü ve müfettişlere, köy öğretmenlerine ve köylülere yazdığı görülmektedir.

Mektuplarının bir kısmını gezileri sırasında gördüklerini ilgililere hemen bildirmek için yollarda ya da dönüşünde yazıyordu. Eksiklikleri olumlu örnekleri, ilke ve önerilerini duyururken iyi işler için coşkulu sözler, takdir ve teşekkür; yapılamayanlar, yanlış yapılanlar ve savsaklamalar için sitem ve öfkeli sözler yazıyordu. Ama onun sert konuşması ve yazması bile karşı tarafı küstürecek etki yaratmazdı. Öfkesinin altında büyük eğitim seferberliğine herkesin içtenlikle katılması, işlerin aksamaması dileği olduğu biliniyordu. Kimi mektupları meslektaşlarına gösterdiği sabrın izlerini taşıyordu.

Özellikle işleri yürütmeye birinci derecede sorumlu olan enstitü müdürlerine ve başka ilgililere, yönetim, denetim ve eğitim ilkelerini ayrıntısına kadar sabırla anlatıyor; onlara klasik anlayışı kırıp iş yapmalarını eğitimin güzel ortamını böyle oluşturmalarını öneriyordu. Gezi gözlemlerini, toplantılarda dinlediklerini, gelen yazı ve mektupları değerlendirerek her enstitünün kendine özgü ve ortak sorunları için resmi yazılara sığmayanları mektup biçiminde müdürlere yazıyordu. Ortak sorunlar için ortak mektuplar gönderiyordu.

Çoğunlukla “kardeşim” diye başlayan” gözlerinden öperim” diye biten bu mektupların kimi yerinde istekleri bitmeyen bir yönetici, kılı kırk yaran bir denetçi, ilkelerinden ödün vermeyen bir eğitim bilimci; kimi yerinde ise onlardan aynı titizliği bekleyen yumuşak yürekli bir eğitimci olduğu görülmektedir (Türkoğlu, 2009: 509).

Öte yandan dönemin Milli Eğitim Bakanı Hasan Ali Yücel’in de denetleme gezileri sırasında işini savsaklayan köy öğretmenlerine ağır mektuplar yazdığı ve denetimde görülen eksiklikleri mektupla bildirmeyi yeğlediği görülmektedir.

Mektuplara bakıldığında sadece diğer bakanlıkların değil kendi bakanlığı içerisinde de işleri aksatanların, yasal emirleri uygulamayanların olduğu görülmektedir. Özellikle bazı illerde vali, kaymakam, bucak müdürleri ve millî eğitim müdürlerinin işleri çıkmaza soktukları anlaşılmaktadır.

4.3.2. Ölçüt Dayanaklı Denetim

Köy okullarında ilköğretim müfettişleri tarafından denetim yapılırken elde matbu bir form vardı. Bu formda denetlemelere ilişkin Köy enstitülerinden mezun olan öğretmenlerin köydeki çalışmaları da günümüzden farklı ölçütlere göre değerlendiriliyordu. Öğretmen için yılsonunda hazırlanan teftiş raporunda Tablo 2’de görüleceği üzere şu sorular yer almaktadır: (Enstitü mezunu Mustafa Aydoğan’ın arşivinden faydalanılarak araştırmacı tarafından hazırlanmıştır):

Tablo 2: Köy Enstitüleri Sisteminde Öğretmen İçin Yılsonunda Hazırlanan Teftiş Raporu

Sıra No	Sorular	Alt Sorular
1	Öğretmenin kimlik bilgileri(Öğretmenin)	Adı- soyadı;
		Doğum yılı;
		Çıktığı enstitü;
		Enstitüden çıkma yılı;
		Sanatı;
	Müfettişin köye gidiş ve ayrılış tarihi	
2	Öğretmene enstitüden verilen araçlar ve tarihleri	Marangoz, yapıcı, demirci, balıkçılık araçları, pulluk, mibzer, tohumluk, damızlık vb.
3	Öğretmenin aile işletmesi	Öğretmene kaç dönüm arazi ayrılmış? Kıraç, sulu, çayır, bağ, bahçe zeytinlik.
		Verilen hayvan ve araçlar: Koyun, keçi inek, deve, motor, kayık, araba, kovan.
		Ekilen arazi: Arpa, buğday, yulaf, fidan, aşılana fidan, verim.
		Öğretmenin evi, işliği, atölyesi, yapılmış mı? Noksan taraşarı nelerdir?
4	Okulun tatbikat işletmesi	Tatbikat için ayrılan arazi: Bağ, zeytinlik, tarla, fidanlık.
		Ekilenler: Bağ, bahçe, tarla, fidanlık.
		Okul bahçesinde neler yapılmış?
		Okulun neleri onarılmış, nereleri noksan?
		Temizlenmesi gereken yerler var mı?
		Temizlik haftanın kaç gününde, nasıl yapılıyor?

Tablo 2 (Devamı): Köy Enstitüleri Sisteminde Öğretmen İçin Yılsonunda Hazırlanan Teftiş Raporu

5	Mali Konular	Öğretmenin aylık ücretlerini, teçhizat bedellerini ve diğer yardımları alıp; almadıysa sebebi, aldıysa hangi tarihte aldığı.
6	Okulda açılan kurslar	Öğretmen hangi okul ve kursları açmıştır? Devamlı ve devamsız talebe sayısı.
7	Köyde yapılan işler	Çeşme, yol, çamaşırlık, ahır vb.
8	Öğretmenin aldığı cezalar	
9	Öğretmenin çözümlerinden gördüğü yardımlar ve kurduğu münasebetler:	Gezici başöğretmen ne zaman, ne iş için gelmiş, ne iş yapmış?
		Müfettiş ne iş için gelmiş, ne iş yapmış?
		Maarif memuru ile ne gibi işleri olmuş, neticesi?
		Maarif memuruna ne gibi işlerde başvurulmuş, neticesi ne olmuş?
		Kaymakam, nahiye müdürüne hangi işlerde başvurmuş, neticesi ne olmuş?
		Muhtar ve ihtiyar meclisi azalarının köy kanunu, köy ile ilgili kanunlar hakkında yaptıkları işler, fikirler, iş tutuşları.
		Valinin köy ve okula ilgisi nasıldır?
10	Okul ve işlişe devam	Köy enstitü müdürlüğüne ne gibi işlerde başvurmuş, iş zamanında olmuş mu? yapılan işler ne suretle yapılmış? Enstitüden kimler ve ne iş için gelmişler?
		Okul ne zaman açılmış?
		Kaç öğrencisi var?
		Devamsız ve devamlı talebe sayısı?
11	Talebinin ders araçları	Meslek kurslarından hangisi açılmış?
		Öğrencinin kitap, defter, bilgi öğretim araçları tamam mı, noksan olanları nelerdir?
		Köyün yapımı için köylülerce imece yapılmış mı?
12	Öğretmen ve öğrencilerin çevre ile ilgisi	İlgili çözümlerin yaptığı yardımlar?
		Öğretim yılında öğretmenin yalnız veya grup halinde çevreye yaptırdığı geziler nelerdir?
		Hangi köyde ne gibi işler yapılmıştır?
13	Öğrenci ve öğretmenlerin sağlık durumu	Öğrencilerle yapılan gezi ve işler nelerdir?
		Öğrenci ve öğretmen ailelerinde ne gibi hastalıklar var?
14	Öğretmenin izni	Sağlıklarını korumak için devlet kurumlarına gitme istekleri karşılanmış mıdır? Karşılanmamışsa sebebi nedir?
		Öğretmen senelik ve diğer izinlerini kullanmış mı?
		Kullandı ise köyden ayrılmış mı?
15	Öğretmenin bağlı olduğu kurumlarla ilgisi	Nerelere gitmiş, ne iş yapmış, iznini geçirmiş mi?
		Köy okulu ve içtimai yardım sandığına ait aidat ve işletme hisselerini düzgün ödüyor mu?
		Köy Öğretmenleri yardım sandığından hak ettiği yardımları görüyor mu? Aldığı yardımlar.
16	Öğretmenin yüksek tahsil isteği ve şahsi çalışmaları	Köy öğretmenlerinin Bölge Köy Okulu Kurulu ile köy okulu yardım kolları üyeleriyle ve gönüllü olarak bu işlere katılanlarla ne gibi işler yapmıştır?
		Öğretmenin yüksek köy enstitüsüne ve diğer müesseselere girme, tetkik için gitme isteği var mıdır, nerelere?
		Hangi kitapları okumuş?
17	Köy öğretmenin kendini Yetiştirme bakımından tuttuğu işler:	Kitap okumuş mu? Hangi kitapları okumuş
		Köylüyü ilgilendiren yazı ve kanunlardan hangilerini köylüye okumuş?
		Hangi, dergi, gazeteyi okuyor, hangilerine yazı yazıyor?
		Çevreye ait yaptığı tetkikler nelerdir?
18	Yukarıda saptanan esaslara göre öğretmenin başarılı veya başarısız sayılabileceği.	Yayımlanmış eserinin ismi nedir?

5. SONUÇ ve ÖNERİLER

Köy Enstitülerinin önceki öğretmen okullarından da, günümüz öğretmen yetiştiren kurumlarından önemli bir farkı, Enstitülerin yetiştirdikleri öğretmenlerin köylerindeki başarılarından sorumlu olmalarıdır. Bu nedenle öğretmen gittiği yerde başarısız olursa bunun kusurunu yükleyecek başka kurum olmadığından öğretmen adaylarının enstitüde en iyi şekilde yetişmeleri uğraşını vermişlerdir. Köy Enstitüleri öğrencilerini, mezun ettikten sonra çalışmalarını işleri başında izlemiş, gerektiğinde türlü şekillerde yardım etmişlerdir. Ayrıca

enstitüler, mezunlarının işleri başında yetişmeleri için önlem alır, gerekirse enstitülerde yetiştirme kursları açmışlardır. Köy Enstitülerinin bölgesel kurumlar oluşları nedeniyle onların öğretmenlerle ilişkisi kolaylaşmıştır. Enstitüler mezunlarını kendi bölgelerinde görevlendirdikleri için 2-4 ili kapsayan enstitü kesimine giren öğretmenleri denetleme, izleme, yardım etmek açısından kolaylık sağlamıştır. Ancak Bugün bir eğitim fakültesini bitirmiş öğretmen adayının atanması Türkiye'nin herhangi bir yerine yapılabilmektedir. Eğitim fakültelerinin yetiştirdiği mezunlarıyla ilişki kurması, onları işleme, işbaşında yetiştirmesi gibi bir görevleri yoktur. Böyle bir görev verilirse bile uygulanması zordur. Böyle olunca eğitim fakülteleri mezunlarının başarısından ya da başarısızlığından sorumlu tutulmadıklarından onların yetiştirmeleri de gerekli titizliği göstermeyebilirler.

Köy enstitülerindeki denetim sürecini ilköğretim genel müdürü, Milli Eğitim Bakanı ve Cumhurbaşkanının denetimi açısından incelendiğinde şu sonuçlara ulaşılmıştır: Uzun süre (11 yıl 1 ay 18 gün) İlköğretim Genel Müdürlüğü yapan İsmail Hakkı Tonguç'un Köy enstitülerini ve enstitülülerini denetimine ve denetim anlayışına bakıldığında şu çıkarımlar yapılabilir:

Tonguç, enstitülerin güç koşullarında görev yapacak eleman bulunmasını zor olduğu ve bu durumun sıkıntısının çekildiği bir dönemde görev yapmıştır. Çabuk ve kıyasıya insan harcamaının iyi bir şey olmadığına inanan Tonguç çoğu ilköğretim ya da bakanlık müfettişliği yapmış enstitü müdürlerini, şartların çok ağır olduğu yerlerde görevlendirmeyi ve onların sürekli yanlarında bulunarak ya da mektuplarla onları sürekli motive etmeyi ana ilkelerden biri saymıştır. O yüzden Tonguç'un hem enstitü müdürlerini hem de enstitülerde görevli diğer çalışanları kazanabilmek için kusurlarını da gidererek yetiştirme yoluna gittiği görülmüştür.

İlköğretim Genel Müdürü Tonguç, yirmi kesimdeki enstitülere, okul yapılan köylere hiç beklenmedik bir anda ortaya çıkan bir kişi olduğu görülmektedir. Tonguç toza bulanmış bir jip, yol iz olmayan bir yönden, hiç umulmadık bir saatte; bir köyün bir okulun, bir hükümet konağının, bir milli eğitim müdürlüğünün önünde belirmiştir. Bu denetim gezilerinde öğretmenin iş başında olup olmadığını denetlemiş, öğrencileri sınavdan geçirmiş ve bölgedeki okul yapımı konusunda bilgi istemiştir.

Tonguç'a göre "Köyün kenarına aydın insanın mezar taşı dikilmedikçe" bu işleri kökten çözümlenmek olası değildi. Bu nedenle yeni öğretmenlerin amaca uygun yetişmesi için, onların çalışacağı okulların hazırlanması ve çalışmalarını izlemek için; enstitülere, köylere, illere, ilçelere sık sık gitmiş ve yapılan çalışmaların ilkelere uygun olup olmadığını denetlemiştir. İllerde valilerle, milli eğitim müdürleriyle, ilçede kaymakam, köylerde muhtarlarla ve köylülerle görüşmeler yapmıştır. Köy enstitülerine gönül vermiş vermemiş, yaşlı genç valiler, kaymakamlar ve müdürlerin olduğu anlaşılmaktadır. Eğitim seferberliğinin önemini kavrayamayanlar, önemini kavrayıp engellemek isteyenlerin olduğu görülmektedir. Tonguç bu tip insanları köy enstitülerine karşı olumlu bakmalarını sağlamak ve enstitülerin ve eğitim seferberliğinin başarıya ulaşmasını sağlamak için sık sık denerim gezileri yapmıştır. Ankara'daki makamına çok fazla uğramadığı sık sık denetimlere çıktığı ve Ankara'daki işlerini yardımcısı Ferit Oğuz Bayır'a bıraktığı görülmektedir.

Enstitüler ilk mezunlarını vermeye başladığı 1943 yılından itibaren işlerin yoğunlaşması ve denetimin kapsamının genişlemesiyle birlikte sorunların az olduğu illerdeki eğitim ve toplumsal kalkınma seferberliğinin denetimini enstitü müdürlerine, vali, kaymakam ve milli eğitim müdürlerine bıraktığı; köylülerin valilerin, kaymakamların ve köy ağalarının sorun çıkardığı yerleri denetlemeye ise kendisinin gittiği görülmüştür.

Tonguç, Cumhurbaşkanı İsmet İnönü ve Bakan Yücel'in denetim gezilerinde de hazır bulunmuş, onlara enstitülerde ve köylerde yapılan çalışmaları ve gelişmeleri göstermiş, yapılamayanların nedenlerini anlatmıştır. Öte yandan Cumhurbaşkanı İnönü'nün büyük bir enstitü tutkusunun olduğu anlaşılmaktadır. Bu gezilerde ger şeyi inceden inceye sorup öğrenmiş, yeni yerler başka enstitüler görmek istemiştir. Özellikle Hasanoğlu Yüksek Köy Enstitüsü İnönü'nün en sık ziyaret ettiği ve yabancı devlet adamlarının Türkiye'yi ziyaretlerinde sürekli bu enstitüye getirdiği bir yer olmuştur.

Tonguç'un Bakan Yücel ile olan gezilerinin daha farklı olduğu görülmektedir. Tonguç ile Yücel arasında üst-üst ilişkisinin ötesinde iki meslektaş ve dava adamı olarak geziyorlar, görüyorlar ve konuşuyorlardı. Örneğin Aksu köy enstitülerinde eğitimleri denetimlerinde eğitimcilerin istiklal marşını ağır söylemeleri üzerine Yücel kendisi iyi bir ritimle eğitimcilerle birlikte söyleyerek onlara İstiklal Marşı'nın nasıl söyleneceğini öğretmiştir.

Köy enstitülerinin eğitsel ve yönetsel denetimi ilköğretim genel müdürü İsmail Hakkı Tonguç ve yardımcıları ile bizzat Bakan Hasan Ali Yücel ve Cumhurbaşkanı İsmet İnönü tarafından yapıldığı; çıkan

çok az soruşturmanın bakanlık müfettişlerince yürütüldüğü görülmektedir. Ayrıca bakan Yücel'in zaman zaman denetim sonuçlarıyla ilgili yazılı genel değerlendirmelerinin (örneğin, Maarif Vekâleti Tebliğler Mecmuası: sayı 27-28; Tebliğler Dergisi: 15.09.1941/139) bakanlık dergilerinde yayımlandığı ve denetim elemanları meslek topluluğunu geliştirme açısından yararlı olduğu görülmektedir.

Köy enstitülerinin temel amacının %80'i köylerde yaşayan köylüyü ve köyü eğitim vasıtasıyla canlandırmak; cumhuriyet devrimlerini köye ulaştırmak olduğundan bu amaca ulaşmak için denetim mekanizmasına çok önem verildiği görülmektedir. Denetim görevini yürütenler sadece müfettişlerden ibaret olmayıp, enstitü müdürleri, ziraat memurları, kesim denetmenleri gezici öğretmenler ve başöğretmenler ile merkez teşkilattaki ilköğretim genel müdürü Tonguç, Bakan Yücel ve Cumhurbaşkanı İnönü gibi çok fazla kişi ya da kurum ile çok yönlü bir denetim olduğu görülmektedir. Köy enstitülerinde klasik denetim anlayışından ziyade eğitim personelini iş başında etkileme, onlara moral ve motivasyon sağlama, rehberlik etme, eğitici toplantılar yapma ve yayın tavsiye etme gibi çok amaçlı yapıldığı anlaşılmaktadır.

Köy enstitüleri sisteminde Yüksek Köy Enstitüsü çıkışlıların "kesim denetmeni" olarak atanacakları; görevleri ise enstitü kesimine giren illerin köyleri arasındaki ilköğretim çalışmalarını eşgüdüm içinde yürüten kişiler olacakları planlanmıştır. Ancak teorik olarak çok iyi planlanan kesim denetmenliğine Hasanoğlu Yüksek Köy Enstitüsünün kapatılması ile uygulamaya geçilmeden son verilmiştir. Ayrıca ilk mezunları kesim denetmeni olmadan öğretmen olarak istihdam edilmiştir. Ve Kesim denetmenlerinden sonra gelen denetim elemanları olan ilköğretim müfettişlerinin, ilçe çapında denetleme ve yardım görevini yürüten öğretmenlerin kurslar aracılığıyla yetiştirilmesini sağlayan öğretmenlerin köylerde faydalanacağı kılavuz kitapları hazırlayan kişiler oldukları görülmüştür. İlköğretim müfettişlerinin hiyerarşik olarak altında yer alan gezici öğretmenler ve gezici başöğretmenler ise 1936 yılında eğitim projesi ile sisteme giren öğretmenlerin kurslarda yetişmesinden onların köylerde görevlere başlaması ile birlikte onlara yardım götüren birkaç öğretmenli köyün birleşmesi ile bu köyler arasında sürekli denetim, eğitim, iş başında yetiştirme gibi görevleri olan kişilerdir. Günümüz denetim elemanlarının öğretmenlere daha iyi rehberlik yapabilmeleri ve öğretmenleri teftiş edebilmeleri için Köy Enstitüleri sisteminde olduğu gibi öğretmenlere göre daha üst öğrenimi bitirmeleri ve onlara mesleki yardım yapacak yetkinlikte olmaları beklenmektedir.

Köy enstitüleri sisteminde denetim görevini yerine getirenlerin sık sık öğretmenlerle eğitici toplantılar yaptıkları bu toplantıların birkaç günlük ya da birkaç haftalık olduğu, konusu genellikle yeni bir programın ya da teknolojinin tanıtımı, kavratılması, eğitim-öğretim alanındaki bilimsel gelişmelerin öğretmenlere aktarılması öğretmenlerin köyü ve köylüyü canlandırma/kalkındırma hususunda yaptıkları ve yapamadıkları konusunda değerlendirmelerin yapılması ve öğretmenlerin eksik yönlerinin giderilmesi şeklinde yapıldığı görülmektedir. Köy enstitülerinin ilk on (1937-1946) yılında bu tür toplantıların çok fazla yapıldığı görülmektedir.

Köy enstitüleri sistemindeki denetim uygulamalarına bakıldığında denetimin öğrenme ortamını bütüncül bir anlayışla gerçekleşmesini amaçlayan bir yaklaşımla uygulandığını; denetimin çevresel koşulların ve problemlerin odağında nesnel, verilere ve olgulara dayanarak bilimsel bir nitelikte yapıldığı; denetlenenlerin moral ve motivasyonlarını en üst düzeye çıkaracak şekilde denetlenenlerin olumlu yanlarının takdir edildiği, eksik yanlarının meslektaş yardımı anlayışıyla birlikte gözden geçirildiği; denetleyenlerin gereksiz ayrıntıya takılmayıp öğrenme ortamında her öğenin önemli olduğu kabul edilerek tüm öğelerin ve programın bütüncül bir şekilde değerlendirildiği görülmektedir. Ayrıca mektupla denetim adı verilen ve köy enstitülerinde çok sık başvurulan denetim anlayışının eğitim ve denetim tarihimizde ilk ve tek bir uygulama olarak köy enstitülerinde karşımıza çıkmaktadır.

Köy enstitüleri, öğrenciyi merkeze alan eğitim anlayışıyla eğitim çalışanlarının paradigmalarının da değiştiği görülmektedir. Enstitülerde; insan tek, özne, özde bir, soyunun temsilcisi olarak görülmekte ve kişinin bireysel farklılıklarını ön plana çıkaran eğitim uygulamalarına yer verilmektedir. Köy enstitülerinde; insanın, insanlaşması sürecinin yine insanla olması yaşadığı bireyselleşme-sosyalleşme ilişkisi dikkate alınarak insanın özüne yolculuk ve özün harekete geçmesi önemli görülmektedir.

KAYNAKÇA

Ağanoğlu, H. (1949), Köy Enstitüleri Yolunda, Ahmet Sait Yayınları, İstanbul

Altunya, N. (2010), Köy Enstitüsü Sitemi Toplu Bakış, Cumhuriyet Yayınları, İstanbul.

Apaydın, T. (2012), Köy Enstitüsü Yılları, Literatür Yayınları, İstanbul.

Arıkan, S. (1950), "Teftiş Anıları", Öğretmen Dergisi, Sayı 33, s. 15-23.

- Atıcı, E. (2010), Anadolu'da Aydınlanma Ateşini Yakanlar. Köy Enstitüleri ve Çağdaş Eğitim Vakfı Yayınları, Ankara.
- Aydoğan, M. (1999), Çeşitli yönleriyle Tonguç, Köy Enstitüleri ve Çağdaş Eğitim Vakfı Yayınları, Ankara.
- Aydoğan, M. (2006), Tonguç'a Mektuplarla köy Enstitüsü Yılları, KEÇEV Yayınları, Ankara.
- Aydoğan, M. (2011), Köy Enstitüleri Sistemi, KEÇEV Yayınları, Ankara.
- Balkır, S. E. (1974), Dipten Gelen Ses: Arifiye Köy Enstitüsü 1940-1946, Hür Yayınları, İstanbul.
- Başaran, M. (2010), Özgürleşme Eylemi Köy Enstitüleri, Cumhuriyet Yayınları, İstanbul.
- Bolulu, O. (2000), Tonguç ve Köy Enstitüleri, içinde Kuruluşunun 60.Yılında Köy Enstitüleri, Atatürkçü Düşünce Derneği, Bulancak Şubesi Yayınları, Samsun.
- Dağlar, A. L. (1989). Düziçi Köy Enstitüsü ve Sonrası Kimi Anılarım, Vadi Yayınları, Ankara.
- Dündar, C. (2011), Köy Enstitüleri, İmge Kitabevi, İstanbul.
- Edis, A. B. (1948), Milli Eğitim Düsturu, Milli Matbaa, İstanbul.
- Elmas, A. ve Hatunoğlu, H. (2014), "İsmail Hakkı Tonguç'un Denetim Felsefesi ve Denetim Gezileri", VI. Eğitim Denetimi Kongresi, 18-20 Haziran 2014, Yıldız Teknik Üniversitesi, İstanbul
- Gedikoğlu, Ş. (1971), Evreleri, Getirdikleri ve Yankılarıyla Köy Enstitüleri, İş Matbaacılık ve Ticaret Yayınları, Ankara.
- İnan, M. R. (1986), Bir Ömrün Öyküsü I, Öğretmen Yayınları, Ankara
- İnan, M. R. (1988), Bir Ömrün Öyküsü II, Öğretmen Yayınları, Ankara
- İnönü, İ. (1946), İnönü'nün Söylev ve Demeçler: I, MEB Yayınevi, Ankara.
- İnönü, E. (1996), Anılar ve Düşünceler, İdeal İletişim Hizmetleri Yayınları, İstanbul.
- Karaca, V. ve Karaca M. (2007), Çarıklı Bilge ve Oğlu: Köy Enstitüsünden Öğretmen Okuluna Bir Meslek İki Hayat, Kardelen Yayınları, Isparta.
- Köy Enstitüleri ve Çağdaş Eğitim Vakfı [KEÇEV] (2010), Köy Enstitüleri Bülteni, sayı:18 s.2
- MEB (1944), Köy Enstitüleri II, Maarif Matbaası, Ankara.
- Okay, V. (1986), Ben Feleği Nasıl Yendim Anadolu Konuşuyor Türkiye'nin Göbeğinden Beynine Tek Başına, 3. Kitap, Vadi Yayınları, İstanbul.
- Öztürk, C. (2005), Türkiye'de Dünden Bugüne Öğretmen Yetiştiren Kurumlar, MEB Yayınları, İstanbul.
- Özkucur, A. (2016), Köy enstitüleri Destanı Köy Enstitüleri ve Çağdaş Eğitim Vakfı Yayınları, Ankara.
- SD (1945), Cumhurbaşkanları, Başbakanlar ve Milli Eğitim Bakanlarının Milli Eğitimle İlgili Söylev ve Demeçleri C.I., Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- SD (1945), Cumhurbaşkanları, Başbakanlar ve Milli Eğitim Bakanlarının Milli Eğitimle İlgili Söylev ve Demeçleri C.II., Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- Şimşek, S. (1956), "Başarımız Ölçülürken", Köy ve Eğitim Dergisi, Sayı 24, s. 21-32.
- TBMM Tutanak Dergisi (1951, 19 Kasım), Dönem 9, Cilt 10, Toplantı 2, (Gizli oturum) s. 43
- Tekben, Ş. (1947), Canlandırılacak Köy Yolunda, Akçadağ Köy Enstitüsü Yayınları, Malatya.
- Tonguç, E. (1970), Devrim Açısından Köy Enstitüleri ve Tonguç, Ant Yayınları, İstanbul.
- Tonguç, E. (1984), Umut Yolu, Sergi Yayınları, İzmir.
- Tonguç İ. H. (1944), "Köy Eğitim ve Öğretiminin Amaçları", Köy Enstitüleri II, içinde, Maarif Matbaası, Ankara, s. 44-47
- Tonguç, İ. H. (1990), Mektuplarla Köy Enstitüsü Yılları, Çağdaş Yayınları, İstanbul.
- Tonguç, İ. H. (1998), Eğitim Yoluyla Canlandırılacak Köy, Ankara: Köy Enstitüleri ve Çağdaş Eğitim Vakfı Yayınları, Ankara.

- Tonguç, İ. H. (1998), Kitaplaşmamış Yazıları: Cilt I, Köy Enstitüleri ve Çağdaş Eğitim Vakfı Yayınları, Ankara.
- Turan, A. (2009), Türkiye’de Öğretmen Yetiştirmede Akpınar Köy Enstitüsünün Yeri ve Önemi, On Dokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Samsun.
- Türkoğlu, P. (2009), Tonguç ve Enstitüleri, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- Yalçın, G. (2012), Canlandırılan Ütopya Köy Enstitüleri, E Yayınları, İstanbul